

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

GOVOR MRŽNJE KOD POLITIČARA U BOSNI I HERCEGOVINI

Dejan Lučka

juli 2021.

U Bosni i Hercegovini u praksi je balans između govora mržnje i prava na slobodu izražavanja pomjeren u korist slobode izražavanja.

Govor mržnje u svom izražavanju koriste uglavnom političari sa desne strane političkog spektra i tako privlače jedan dio svog glasačkog tijela.

Sama svijest o opasnosti i posljedicama govora mržnje u BiH nije dovoljno razvijena što „zahtijeva njeno formiranje i unapređivanje“ i to od školskog sistema, medija, svakodnevnog javnog života ali i efikasnije uloge državnih institucija, civilnog društva i regulatornih tijela.

Sadržaj

	UVOD	3
I	PRAVO I STANDARDI	4
1.	Sloboda izražavanja i govor mržnje	4
2.	Političko izražavanje i govor mržnje	6
II	POLITIČARI U BIH KAO PROPOVJEDNICI MRŽNJE	8
1.	Govor mržnje kao sredstvo za ostvarenje političkih ciljeva ...	8
2.	Nacionalizam kao sudbina	9
3.	Udari na političke protivnike	10
4.	Napadi na pojedince i grupe i njihova targetizacija	11
5.	Ratni zločini, „oni“ i „mi“, „njihovi“ i „naši“	12
6.	Vjera kao okidač za mržnju	13
7.	Migranti i izbjeglice kao nepoželjan faktor u bih	15
8.	Lgbti+ populacija na nišanu političara	16
9.	Političari, mediji i djelovanje u online prostoru	17
10.	Procesuiranje koje (ne) postoji	19
	SUMIRANJE	20

Uvod

Nobelovac Ivo Andrić u *Pismu iz 1920. godine* opisuje Bosnu kao divnu i zanimljivu zemlju, nimalo običnu i „po svojoj prirodi i po svojim ljudima”. Međutim, on konstatuje i da je Bosna zemlja „mržnje i straha”. Andrić kazuje da je fatalna karakteristika mržnje u tome što „bosanski čovjek nije svjestan mržnje koja živi u njemu, što zazire od njenog analiziranja, i mrzi svakoga ko pokuša da to učini”. On navodi da je u Bosni nerazumijevanje, koje povremeno prelazi u otvorenu mržnju, gotovo opšta karakteristika stanovnika, uz navode da je činjenica da u Bosni i Hercegovini ima više ljudi koji su „spremni da u nastupima nesvjesne mržnje, raznim povodima i pod raznim izgovorima, ubijaju ili budu ubijeni, nego u drugim po ljudstvu i prostranstvu mnogo većim slovenskim i neslovenskim zemljama”.¹

Ova sumorna slika nekadašnje Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: BiH), nažalost, predstavlja i portret njene današnjice. U BiH još uvijek postoji mržnja i neshvatanje problema drugih, a njenom analiziranju se posvećuju naučnici i istraživači, dok građani o njoj većinom i ne razmišljaju dok joj se ne prepuste ili dođu pod njen uticaj. Savremena BiH je više od dvije decenije nakon završetka rata još uvijek tranziciono društvo. Dok su politička obećanja o boljem životu, vladavini prava i evropskim vrijednostima uglavnom ostala *u oblacima*, sa druge strane, ustalio se drugi trend, koji nikako da se izgubi iz stvarnosti. Taj trend se zove: **iskorišćavanje govora mržnje za dobijanje političkih poena**. Naime, određeni političari u BiH su u svoj vokabular neizostavno uključili jezik mržnje, te smatraju da animiranje svojih pristalica najlakše mogu uraditi upravo kroz kontroverzne izjave, napade i huškanje.

Kako bi ostvarili svoje ciljeve političari se ne libe da otvaraju stare rane ili stvaranju nove, da podstiču sukobe među građanima, da igraju na kartu „da su oni drugi krivi za loše stvari”... a sve to sa ciljem dobijanja političkih poena i zauzimanja/zadržavanja vlasti. Pri takvom djelovanju oni se, vjerovatno i ne znajući za

navedene Andrićeve redove, uzdaju u to da *bosanski čovjek često nije svjestan mržnje koja živi u njemu i da zazire od njenog analiziranja*. Političari se, igrajući na tu kartu, nadaju da će podstaći građane da konstantno **vrše svrstavanje uz „svoje”**: **svoju naciju, svoju vjeru i na kraju i svoju partiju**. Time, umjesto da rade na iskorijenjivanju mržnje, oni istu osnažuju, ne gledajući pri tome kakve sve posljedice govor mržnje može ostaviti na zajednički život svih naroda u BiH.

U nastavku analize biće dat kratki pravni pregled regulisanja govora mržnje i analizirani neki njegovi pojavni oblici u okviru izražavanja političara i političkih stranaka, uz davanje određenih sugestija za popravljane trenutne situacije i iskorijenjivanje govora mržnje iz političke stvarnosti.

¹ Ivo Andrić, *Sabrana djela Ive Andrića – Deca (pripovetke) (SDIA)*, [Mladost Zagreb, Svjetlost Sarajevo, Zagreb: 1963], stranice 219-227.

PRAVO I STANDARDI

1. SLOBODA IZRAŽAVANJA I GOVOR MRŽNJE

Veliko pitanje koje se postavlja je kako napraviti granicu između slobodnog izražavanja i govora mržnje, odnosno slobode govora i govora mržnje.

Sušтина демократије је svakako rasprava, a slobodno izražavanje predstavlja stub na koji se ta rasprava naslanja. Nezauzdana riječ je u isto vrijeme pokretala nauku, rušila diktatore i oplemenjivala dušu. Oni koji su znali, mogli i smjeli slobodno govoriti su bili pokretači promjena u svojim društvima. **Pravo na slobodu izražavanja** je pravo na posjedovanje i javno izražavanje vlastitih stajališta i razmišljanja, bez cenzure i straha da će zbog toga nastupiti kazna, kao i na primanje informacija bez zabrana, ograničenja ili kazni. Danas svako ima pravo na slobodu izražavanja, a ono se primjenjuje ne samo na informacije ili ideje koje su poželjne ili se uzimaju kao neuvredljive već i na one koje vrijeđaju, šokiraju ili uznemiravaju.²

Sloboda izražavanja je regulisana mnogim instrumentima za zaštitu ljudskih prava, kao što su, između ostalih, *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* (u daljem tekstu: EKLJP), *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* ili *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*. U tim dokumentima je naglašeno da svi ljudi imaju slobodu i jednakost u dostojanstvu i pravima, bez obzira na bilo kakve razlike među njima kao što su rasa, boja kože, pol, političko opredjeljenje ili neki drugi status. Država je obavezna da štiti slobodu i jednakost, te da izjave kojima se propagira, podstiče ili opravdava mržnja zasnovana na netoleranciji ne podvodi pod slobodu izražavanja. Tako se npr. sankcioniše govor kojim se zagovara nacionalna, rasna ili vjerska mržnja, odnosno izražavanje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje.³

Dakle, pravo na slobodu izražavanja nije **apsolutno pravo** i može biti legitimno ograničeno kako bi npr. država zaštitila druga prava ili prevladavajuće interese, a od njega se može odstupiti i radi preduzimanja određenih mjera u vanrednim okolnostima, ukoliko to dopušta domaći pravni okvir. Takođe, prema praksi Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP) član koji se odnosi na slobodu izražavanja se tumači u vezi sa odredbom u kojoj je navedeno da se ništa u EKLJP ne može tumačiti tako da negira ostala prava zaštićena njome, što predstavlja ograničenje koje se zasniva na sadržaju. Tako je zabranjeno veličanje nacionalsocijalizma, mijenjanje istorijskih činjenica koje se odnose na Holokaust ili podsticanje rasne mržnje, jer je to u suprotnosti sa „osnovnim vrijednostima *Konvencije*, naročito tolerancijom, socijalnim mirom i nediskriminacijom”. U takvom odnosu ESLJP prema tumačenju prava iz *Konvencije* primjenjuje se *teorija paradoksa tolerancije*, koja kaže da apsolutna tolerancija može da dovede do tolerisanja ideja kojima se promoviše netolerancija, a zatim te ideje mogu da unište toleranciju.⁴

Važno je reći da upravo tolerancija kao i pravo na jednako dostojanstvo svih ljudskih bića čine osnovu demokratskog, pluralističkog društva, zbog čega je nekada potrebno „u nekim demokratskim društvima sankcionisati ili čak spriječiti sve oblike izražavanja kojima se širi, podstiče, promoviše ili opravdava mržnja

² *Handyside v. The United Kingdom*, [7/12/1976, 5493/72], § 49.

³ *The Universal Declaration of Human Rights*, [United Nations General Assembly, Res. A/RES/217, Paris: 1948], Articles 1-2; *The International Covenant on Civil and Political Rights*, [United Nations General Assembly, Res. A/RES/21/2200, Paris: 1966], Article 20.

⁴ *Kühnen v. Federal Republic of Germany*, [12. 5. 1988, 12194/86]; *Nationaldemokratische Partei Deutschlands, Bezirksverband München-Oberbayern v. Germany*, [29. 11. 1985, 25992/94]; *Lehideux and Isorni v. France*, [23. 9. 1998, 24662/94]; *Garaudy contre la France* [24. 6. 2003, 65831/01]; *Glimmerveen and Hagenbeek v. The Netherlands*, [11.10.1979, 8348/78, 8406/78]; *Pavel Ivanov v. Russia*, [20. 2. 2007, 35222/04]; *Norwood v. The United Kingdom*, [16. 7. 2003, 23131/03]; Monica Macovei, *Freedom of expression – A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights*, [Directorate General of Human Rights – Council of Europe: 2004], page 7; Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies*, [Princeton University Press: 1966], page 265; Toby Mendel, *Sloboda izražavanja: Vodič za tumačenje člana 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima i njegovog konteksta*, [Savjet Evrope, 2013], stranica 5; *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, [Council of Europe, Rome: 1950], Article 15.

zasnovana na netoleranciji", pod uslovom da su uslovi, ograničenja i kazne koje se mogu izreći „proporcionalni legitimnom cilju koji se želi postići”.⁵

Kada je u pitanju sam govor mržnje, ne postoji jedna opšteprihvaćena definicija za njega. Različiti međunarodni dokumenti ga na drugačiji način definišu, mnoge organizacije koje se bave ljudskim pravima takođe imaju svoje definicije i sveprisutna je dilema kako pravilno odrediti šta sve spada pod pojam „govora mržnje”. U odgovoru na to pitanje se kao temelj uzimaju odredbe međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava, stavovi sudova, a naročito ESLJP, te preporuke međunarodnih organizacija i tijela koja se bave borbom protiv rasizma i netolerancije.⁶

Definicija koja se veoma često koristi u evropskim državama je ona prema kojoj **govor mržnje** predstavljaju „svi oblici izražavanja kojima se širi, podstiče, promovise ili opravdava rasna mržnja, ksenofobija, antisemitizam ili drugi oblici mržnje zasnovani na netoleranciji, uključujući tu netoleranciju izraženu kroz agresivni nacionalizam i etnocentrizam, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porijekla”. Dakle, ovaj pojam se koristi za izražavanje koje je pogrdno, uvredljivo, ima za cilj zastrašivanje ili uznemiravanje i podstiče nasilje, mržnju ili diskriminaciju pojedinaca ili grupa koje se odlikuju specifičnim karakteristikama. Te karakteristike mogu biti one zasnovane na rasnoj, nacionalnoj, etničkoj ili vjerskoj pripadnosti, ali i one bazirane na nekom drugom ličnom svojstvu, kao što su pol, seksualna opredjeljenost, različito političko mišljenje, društveno porijeklo, itd. Pojam jezika, odnosno govora mržnje obuhvata pisanu, usmenu i vizuelnu komunikaciju i uključuje masovne medije i druge forme djelovanja u javnosti (npr. internet).⁷

Nažalost, govor kojim se širi, podstiče, promovise ili opravdava mržnja zasnovana na netoleranciji je

sveprisutan u javnosti u BiH. Često se koristi u nastupima političara i javnih ličnosti, doživio je veliku ekspanziju na društvenim mrežama, a u toku izborne kampanje postao je nezaobilazan „rekvizit” mnogih partija. Tužna relnost je i da on veoma često ostaje ili nekažnjen ili izvan bilo kakvog stvarnog napora da se kazni od strane vlasti, koja ga i sama zna koristiti. Uočljivo je da je u BiH **balans između govora mržnje i prava na slobodu izražavanja pomjeren u korist slobode izražavanja**. Za političke kampanje i govor mržnje u njima, to je veoma bitno jer bi političari trebalo da budu prvi koji neće zloupotrebjavati slobodno izražavanje te svojim primjerom raditi na tome da se uspostavi ravnoteža između društvene potrebe za suzbijanje govora mržnje i prava na slobodu izražavanja.⁸

Takođe, neophodno je razlikovati govor mržnje od govora koji je uvredljiv, šokantan ili uznemirujući, koji ipak spada pod slobodu izražavanja, dok u sebi ne sadrži elemente mržnje. U političkom izražavanju veoma važno je praviti distinkciju između govora mržnje i onog koji je posljedica ideološkog, političkog i kritičkog stava ili mišljenja. Pravljenje ove razlike je bitno zato da se propisi o zabrani govora mržnje ne bi koristili u svrhu cenzure političkih neistomišljenika. Određeni ideološki stavovi, naročito oni koji se smatraju konzervativnim nisu uvijek govor mržnje. Rasprave „u kojima su zastupljeni ideološki stavovi u vezi sa ukidanjem prava na abortus ili pravima pripadnika određene nacionalne ili etničke manjine ili pripadnika određenog pola ili određene seksualne orijentacije su sasvim legitimne u demokratskom društvu”, ali samo pod uslovom da se njima „ne podstiče mržnja, netolerancija, agresivni nacionalizam ili etnocentrizam”, da se sa njima ne glorifikuju zločini ili superiornost rase ili nacije, ili negiraju ratni zločini ili uspomena na ljude koji su izgubili živote u takvim događajima. Kada je riječ o kritičkom stavu prema vlasti kao i političkim strankama i javnim ličnostima, političari moraju da imaju veći prag tolerancije, te su granice prihvatljive kritike šire kada se radi o političaru nego kada se radi o privatnom licu. Zbog toga političari moraju ispoljiti i veću dozu tolerancije. Međutim, ni taj kritički stav ne smije imati obilježja govora mržnje.⁹

U BiH se regulisanje govora mržnje, odnosno slobode izražavanja može pronaći u entitetskim i državnom ustavu, kao i u propisima kojima se regulišu krivična djela, zabrana diskriminacije, izbori te u medijskim zakonima.

Ustavi u BiH u svojim odredbama garantuju slobodu izražavanja ali ujedno ne sadrže eksplicitnu definiciju

5 Sevima Sali-Terzić, *Govor mržnje: Međunarodni standardi ljudskih prava i pravni okvir u Bosni i Hercegovini*, [Sarajevo: 2013], stranica 2.

6 Franjo Dragičević, „Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja”, *Sveske za javno pravo (GMIPSI)*, [Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo: 2019], stranica 27.

7 *Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on „Hate Speech”*, [Committee of Ministers: 1997/607th meeting of the Ministers' Deputies], Scope; *EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline 9647/14*, [Council of the European Union, Brussels: 2014], page 28; *Nacrt metodologije – Govor mržnje i zločin mržnje kao instituti međunarodnog i domaćeg prava – Osnovi metodologije i strategije za borbu protiv govora mržnje i zločina mržnje*, [Komitet pravnika za ljudska prava YUCOM, Nacionalna koalicija za toleranciju protiv zločina mržnje, Beograd: 2007], stranica 2; *UNITED Thematic Leaflet no 3 – How to Understand and Confront Hate Speech*, [UNITED for Intercultural Action: 2007, (Can be found on: http://www.unitedagainstracism.org/wp-content/uploads/2014/05/HateSpeechLeaflet_GB.pdf, Accessed on: 21/6/2021 at 10:30)].

8 *Müslüm Gündüz v. Turkey*, [14. 6. 2004, 35071/97], § 22; *Drugi preliminarni izvještaj o dugoročnom posmatranju Lokalnih izbora 2020. godine u BiH (za period 7. 9 – 8. 11. 2020)*, [Koalicija za slobodne i poštene izbore – Pod lupom: 2020], stranica 15; *GMIPSI*, stranica 37.

9 *GMIPSI*, stranice 29-31.

„govora mržnje“. Međutim „u njima ipak postoji vrlo široka ustavno-pravna osnova da se zaštite ljudska prava i osnovne slobode i od izjava koje se mogu okarakterisati kao govor mržnje“. *Ustav Republike Srpske* čak i direktno zabranjuje političko organizovanje i djelovanje usmjereno na raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti.¹⁰

Kada su pitanju krivična djela, u četiri krivična zakona inkriminisano je izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, kroz različite odredbe, koje se protežu od nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi, preko ugrožavanja javnog reda putem radio ili televizijske stanice, pa do djela vezanog za izazivanje mržnje u svim prilikama.¹¹ Krivičnim zakonima se kriminalizuje izazivanje ili raspirivanje samo tri oblika mržnje: nacionalne, rasne ili vjerske i to isključivo među „konstitutivnim narodima i ostalima koji žive na teritoriji na koju se pojedini krivični zakon odnosi“, što predstavlja glavni nedostatak krivičnopravne regulative u odnosu na zabranu govora mržnje.¹²

Prema izornoj regulativi kandidatima i pristalicama političkih stranaka nije dozvoljeno da se koriste jezikom koji bi nekoga „mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje, ili objavljivati ili upotrebljavati slike, simbole, audio i video zapise, SMS poruke, internet komunikacije ili druge materijale koji mogu imati takvo dejstvo.“ Takođe, zabranjeno je „vođenje izborne kampanje putem elektronskih i printanih medija koja je stereotipnog i uvredljivog sadržaja u odnosu na muškarce

i/ili žene ili koja podstiče stereotipno i uvredljivo ponašanje na osnovu pola ili ponižavajući odnos prema pripadnicima različitih polova“. Samo zabranjeno ponašanje u izbornom zakonu uže je određeno od pojma govora mržnje kakav se uobičajeno koristi, jer je „izostavljeno izražavanje kojim se širi, promovise ili opravdava mržnja koja u svojoj suštini predstavlja netoleranciju“.¹³

Uz navedene propise, tu su još i *Zakon o zabrani diskriminacije*, *Zakon o ravnopravnosti polova* i *Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH*, zakoni koji se odnose na javni red i mir i drugi koji kroz neke članove tretiraju posredno ili neposredno govor mržnje. Pored pobrojane regulative, postoji i regulacija i samoregulacija medija, koja je veoma bitna u političkom kontekstu medijskog izvještavanja. Tako postoje *Regulatorna agencija za komunikacije* i *Vijeće za štampu BiH* kao samoregulatorno tijelo za štampane i online medije.

2. POLITIČKO IZRAŽAVANJE I GOVOR MRŽNJE

Evropski sud za ljudska prava je na stanovištu da je borba protiv svih oblika netolerancije sastavni dio zaštite ljudskih prava i da je presudno za političare da u svom javnom diskursu izbjegniju izraze koji će vjerovatno podstaći netoleranciju.¹⁴

U tom smislu dobar primjer je slučaj *Féret protiv Belgije*, u kome se radilo o belgijskom političaru i poslaniku, doktoru medicine, predsjedniku stranke *Nacionalni front* koji je osuđen zbog distribucije izbornog materijala u kome je traženo da se uspostavi prvenstvo u zapošljavanju za Belgijance i Evropljane, pozivalo da se odupre islamizaciji Belgije, da se prekine s „politikom pseudo-integracije“, da se „lica bez zaposlenja vanevropskog porijekla vrate u svoje zemlje“, itd. Uz to, program se zalagao za strože propise o pristupu vlasništvu nad nekretninama u Belgiji, za sprečavanje trajnog naseljavanja vanevropskih porodica i za stvaranje etničkih geta na teritoriji države. Zbog ovakvog izražavanja Daniel Féret je osuđen na društveno koristan rad i oduzeto mu je pasivno biračko pravo na deset godina, a on je smatrao da je prekršeno njegovo pravo na slobodu izražavanja.

Raspravljajući o ovom slučaju, ESLJP je istakao da je, u demokratskom društvu, od suštinskog značaja štititi

10 Sanja Tadić-Stojisavljević, Davor Trlin, *Govor mržnje online i u drugom javnom prostoru*, [JU Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo: 2021], stranica 93; *Ustav Bosne i Hercegovine – Aneks IV Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini*, [pregovori započeti u Dejtonu 21. novembra 1995, a sporazum potpisan u Parizu 14. decembra 1995], član II/3h; *Ustav Republike Srpske*, [Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (danas Narodna skupština Republike Srpske), Sarajevo: 1992, Službeni glasnik Republike Srpske brojevi 21/1992, 28/1994, 8/1996, 13/1996, 15/1996, 16/1996, 21/1996, 21/2002, 31/2002, 31/2003, 98/2003 i 115/2005], članovi 31, 32, 34; *Ustav Federacije Bosne i Hercegovine*, [Ustavotvorna skupština Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo: 1994, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, brojevi 1/1994, 13/1997, 16/2002, 22/2002, 52/2002, 63/2003, 9/2004, 20/2004, 33/2004, 71/2005, 72/2005 i 88/2008], član II/A21.

11 *Krivični zakon Bosne i Hercegovine*, [Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, brojevi 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018], član 145a; *Krivični zakonik Republike Srpske*, [Službeni glasnik Republike Srpske, brojevi 64/2017, 104/2018 i 15/2021], članovi 359 i 363; *Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine* [Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, brojevi 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017], članovi 163 i 363; *Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, [Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 19/2020 – prečišćen tekst], članovi 160 i 357;

12 Sevima Sali Terzić, „Govor mržnje na internetu: međunarodni standardi i zaštita“, *Sveske za javno pravo*, [Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo: 2019], stranica 21.

13 *Izborni zakon Bosne i Hercegovine*, (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, brojevi 23/2001, 7/2002, 9/2002, 20/2002, 25/2002, 4/2004, 20/2004, 25/2005, 77/2005, 11/2006, 24/2006, 33/2008, 37/2008, 32/2010, 48/2011, 63/2011, 18/2013, 7/2014, 31/2016, 54/2017, 41/2020), članovi 7.3, 16.14; *GMIPSI*, stranica 34.

14 *Erbakan c. Turquie*, [6. 7. 2006, 59405/00], § 64.

slobodno odvijanje političke rasprave i da se politički govor ne može ograničavati bez imperativnih razloga. Međutim, sloboda političke rasprave ni u kom slučaju ne treba da ima apsolutan karakter. Naglašeno je da tolerancija i poštovanje jednakog dostojanstva svih ljudskih bića predstavljaju temelj demokratskog i pluralističkog društva. Iz toga proističe da se može u načelu ocijeniti da je nužno sankcionisati, čak i predupređivati, sve oblike izražavanja kojima se propagira, ohrabruje, promovise ili opravdava mržnja zasnovana na netoleranciji. ESLJP nije osporio da političke partije imaju pravo da javno brane svoje stavove, čak i ako neki od njih povrijeđuju, šokiraju ili zabrinjavaju jedan deo stanovništva. Ipak, one moraju izbjegavati da to čine zalažući se za rasnu diskriminaciju i pribjegavajući uvredljivim ili ponižavajućim izrazima ili stavovima. Za podsticanje na mržnju nije nužno potrebno pozivanje na neki od činova nasilja ili na neko drugo kažnjivo djelo. Povrede lica počinjene vrijeđanjem, izvergavanjem podsmijehu ili klevetanjem nekih dijelova stanovništva ili nekih njegovih specifičnih grupa, kao što je to bilo u konkretnom slučaju, dovoljne su da bi organi vlasti dali prednost borbi protiv rasističkog govora u odnosu na „neodgovornu slobodu izražavanja koja vrijeđa dostojanstvo, ili čak ugrožava bezbjednost tih dijelova ili tih grupa stanovništva“.

Politički govori koji podstiču na mržnju zasnovanu na vjerskim, etničkim ili kulturnim predrasudama predstavljaju opasnost za društveni mir i za političku stabilnost u demokratskim državama, a ESLJP je zaključio da izrečena kazna nije prekršila pravo na slobodu izražavanja, s obzirom da je jasno da su komentari mogli podstaći mržnju prema strancima, posebno u uslovima zagrijane političke situacije uoči izbora.¹⁵

Izjave političara i njihovi stavovi prema određenim pitanjima u društvu zauzimaju veliki dio medijskog i javnog prostora. Ti stavovi, „izrečeni prilikom javnih istupa utiču na formiranje mišljenja javnosti o svim bitnim društvenim pitanjima“. Oni koji učestvuju u sistemu vlasti su i kreatori političkih odluka i javnih politika koje imaju direktan uticaj na svakodnevni život građana. Zbog ovih razloga, političari bi trebalo da se posebno suzdržavaju od bilo kakvog govora mržnje, kao i da preuzimaju odgovornost za prevenciju i suzbijanje svih oblika govora mržnje.¹⁶

Kada su u pitanju stranačka zalaganja, dobar primjer predstavlja i odluka u slučaju *Vejdeland i drugi protiv*

Švedske. U ovom slučaju se radilo o grupi od nekoliko lica koja su otišla u jednu višu gimnaziju i razdjelila približno 100 letaka organizacije pod imenom *Nacionalna omladina*. U njima su, između ostalog, iznijete sljedeće tvrdnje: „Društvo je za nekoliko decenija prešlo put od odbijanja homoseksualnosti i ostalih seksualnih devijantnosti do prihvatanja ove devijantne seksualne sklonosti. Vaši antišvedski raspoloženi profesori vrlo dobro znaju da homoseksualnost ima moralno destruktivan efekat na samu suštinu društva i rado će pokušati da je predstave kao nešto uobičajeno i dobro. Recite im da su se HIV i sida pojavili kad i homoseksualci i da je njihov promiskuitetan način života bio jedan od osnovnih razloga širenja ove savremene kuge. Recite im da homoseksualne lobističke organizacije takođe pokušavaju da umanje značaj pedofilije i pitajte ih da li ova seksualna devijacija treba da bude ozakonjena.“ Zbog ovog su proglašeni krivim za izazivanje mržnje, zbog čega su uputili predstavku ESLJP jer su smatrali da to predstavlja povredu njihove slobode izražavanja.

ESLJP je utvrdio da je miješanje države u slobodu izražavanja bilo „propisano zakonom“, da je imalo za cilj „zaštitu ugleda i prava drugih“ i da je bilo „neophodno u demokratskom društvu“. Tom prilikom je naglasio da je diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije podjednako ozbiljna kao i diskriminacija zasnovana na rasi, porijeklu ili boji kože. Navedeno je i da postoji pravo podnosilaca predstavke da izražavaju svoje ideje ali i da ljudi istovremeno, pored sloboda i prava, imaju i obaveze, a jedna od tih obaveza je da u najvećoj mogućoj mjeri izbjegavaju izjave koje neopravdano vrijeđaju druge i predstavljaju napad na njihova prava. U ovom slučaju su izjave u lecima bile bespotrebno uvredljive i nametane su đacima, te je odlučeno da nije došlo do povrede slobode izražavanja.¹⁷

Ove i druge standarde iz prakse ESLJP, domaći organi bi trebalo da poštuju i primjenjuju u praksi, pogotovo u odnosima prema političarima i političkim partijama koje siju mržnju i netrepljivost. Ipak, uočljivo je da institucije nisu previše zainteresovane za to, te da ne vode na nekom većem nivou borbu protiv govora mržnje i netolerancije.

¹⁵ *Féret c. Belgique*, [16. 7. 2009, 5615/07].

¹⁶ Mario Pejović, *Građani u BiH više koriste govor mržnje nego što ga osuđuju (GKGM)*, [Al Jazeera Balkans: 2021, (dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/teme/2021/2/20/gradani-u-bih-vise-koriste-govor-mrznje-nego-sto-ga-osuduju>, Pristupljeno: 23/6/2021 u 17.08)].

¹⁷ *Vejdeland and Others v. Sweden*, [9. 2. 2012, 1813/07].

II

POLITIČARI U BIH KAO PROPOVJEDNICI MRŽNJE

1. GOVOR MRŽNJE KAO SREDSTVO ZA OSTVARENJE POLITIČKIH CILJEVA

BiH je snažno podijeljena duž etničkih linija, a politička klima u državi je naročito pogodna upotrebi govora mržnje. Političari u BiH su u permanentnoj političkoj kampanji, koja ne traje samo za vrijeme izbornog perioda. U okviru ukрупnjavanja i ujedinjavanja svog glasačkog tijela, nerijetko se služe govorom mržnje kako bi nastavili da okupljaju glasače iz svoje etničke grupe oko nacionalnih, etničkih i vjerskih pitanja. U tom kontekstu političari često iznose kontroverzne reference vezane za ratna događanja i/ili za određene narode kako bi rasplamsali mržnju među njima.¹⁸

Međutim, bitno je napomenuti da političke debate, prijedlozi za nova ustavna rješenja, zalaganje za unitarizaciju, stvaranje novih federalnih jedinica ili za podjelu BiH nisu ujedno i govor mržnje. To su oblici izražavanja političkih težnji i ciljeva koji su dopušteni u političkoj areni. Međutim, primjetno je da se u političkom govoru u vezi sa ovim pitanjima izražavanje usmjerava ka jeziku mržnje.

Političari i političke stranke u BiH su dio građanstva koji u stvari najviše doprinosi velikom postotku govora mržnje u javnosti. Jedno od posljednjih istraživanja iz ove godine pokazalo je da su žrtve govora mržnje u BiH različite grupe: etničke i vjerske, LGBT populacija, migranti i drugi, a da govor mržnje u medijima najviše šire sagovornici medija (42%) i političari (30%).¹⁹

Gledajući u vremenski okvir, primjetno je da se govor mržnje naročito intenzivira u periodu izbora u BiH, kada dolazi do „intenzivnije promocije uvredljivih stavova,

politizacije društva po mnogim osnovama i uopšte stvaranja klime antiintelektualnog stanja svijesti”.²⁰

Kampanje političkih partija, naročito onih desne provenijencije, baziraju se na populističkim osnovama, kao i na dokazivanju primata u nacionalizmu. Međutim, kroz izražavanje desničarskih i konzervativnih stavova i ideja, što je njihovo legitimno pravo, političari znaju koristiti i snažan govor mržnje, koji je usmjeren na druge grupe. Tako dobijamo **standardan repertoar političkog govora koji je srastao sa jezikom mržnje**. Političari se ne libe koristiti vrijeđajuće izraze, omalovažavati druge nacije i vjere i napadati neistomišljenike, obilato koristeći mržnju kao glavni motiv.

Kao primjer za to može da posluži slučaj video spota političke stranke *Ujedinjena Srpska*, koji je pušten u javnost u septembru 2020. godine, u kojem se na stereotipan i uvredljiv način prikazuju pripadnici određenih naroda u BiH. U tom spotu, u kafiću sjede tri momka: Albanac (koji se hvali kako su rastjerali i protjerali Srbe sa Kosova), Hrvat (koji se diči rezultatima etničkog čišćenja u vojnoj akciji „Oluja”) i Bošnjak (koji konstatuje da su uspjeli da međusobno zavade Srbe). U tom trenutku dolazi Srbin koji udara šakom o sto govoreći im da su se preračunali, a nakon toga tri spomenuta momka bježe glavom bez obzira, dok kafić zauzimaju Srbi iz navedene političke partije. *Centralna izborna komisija BiH* (u daljem tekstu: CIK) je donijela odluku o poništavanju ovjera za kandidovanje na izborima, ali je *Sud BiH* poništio tu odluku i omogućio *Ujedinjenoj Srpskoj* učešće u izornoj trci.²¹ Spot se pojavio u ogromnoj većini medija i *Ujedinjena Srpska* je sa njim, iako je on bio izrazito negativnog i mrzilačkog karaktera, uspjela da dopre do ogromnog broja građana. Ova partija je ovim spotom uspjela mobilizovati glasače, dobiti još veći udio u desno orijentisanom glasačkom tijelu i ostvarila je veoma dobre izborne rezultate.

¹⁸ Izvještaj ECRI-a o Bosni i Hercegovini (peti ciklus monitoringa), [ECRI Secretariat Directorate General II – Democracy, Council of Europe: 2016], § 15.

¹⁹ Armin Aljović, *Govor mržnje u BiH zabrinjava stručnjake*, [Aljazeera: 2021, (dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/teme/2021/6/20/govor-mrznje-u-bih-zabrinjava-strucnjake>, Pristupljeno: 23/6/2021 u 17.29)].

²⁰ GKGM.

²¹ Dejan Lučka, *Ljudska prava u Bosni i Hercegovini 25 godina nakon „Dejtona” (Lijek za krvavi sukob kao današnji temelj ljudskih prava) (LJUBIH)*, [Friedrich Ebert Stiftung BiH, Sarajevo: 2020], stranica 13.

Praktično nikakvu značajniju sankciju nije pretrpjela za očigledan govor mržnje.

Dakle, govor mržnje može da posluži kao dobar osnov za stranke koje žele da ujedine i mobilišu glasačko tijelo, koje u takvom govoru ne vidi ništa loše. Štaviše, takav govor i opravdavaju smatrajući ga legitimnim izražavanjem u cilju odbrane političkih interesa ili nacionalnih prava. Pored toga, ovakav govor mnogo snažnije odjekuje u javnosti, te se za njega mnogo više interesuju građani, jer predstavlja dio rijalizacije političke scene u BiH. Međutim, za razliku od određenih političkih skandala i prepirki koje su dio BiH političkog rijalitija, govor mržnje donosi dalekosežne loše posljedice: produbljuju se razlike među građanima, targetiraju se grupe ili pojedinci, promoviše se netolerancija i dolazi se do toga da je veoma lako doći od izražavanja do direktnog činjenja nasilja prema pojedincima ili grupama na koje je govor mržnje usmjeren.

2. NACIONALIZAM KAO SUDBINA

Nacionalizam, desničarski stavovi i ponašanje nisu zabranjeni niti bi trebalo da se podvode pod zabrane. Međutim, ekstremni nacionalizam koji se prezentuje kao šovinizam i koji dovodi do ksenofobije i mržnje je pojava koja nikako nije prihvatljiva u modernom demokratskom društvu. Pogotovo je velika opasnost šovinizma u postratnim i podijeljenim društvima. Nažalost, bujanje ekstremnih šovinističkih stavova se u većem obimu u bosanskohercegovačkoj stvarnosti pojavljuje prije, u toku i nakon ratnog sukoba, a oni ni do današnjeg dana nisu nestali iz javnog prostora. Uspjelo se u određenoj mjeri postići to da se njihov broj smanji, ali je tužna realnost da je govor mržnje svakodnevica u javnosti, političkom govoru i medijima u BiH. Ilustraciju za ovo pruža istraživanje u sklopu projekta „Suzbijanje govora mržnje kroz osnaživanje mladih“, u kome nalazi kazuju da od oktobra 2018. do oktobra 2020. nije postojao niti jedan dan bez govora mržnje u medijima u BiH.²²

Spajanje nacionalizma i govora mržnje je pojava koja je karakteristična za BiH. Odličan primjer za to daju lideri najvećih političkih partija. Tako predsjednik *Stranke demokratske akcije* (u daljem tekstu: SDA) Bakir Izetbegović u jednoj od posljednjih izjava govori da bi radije umro „nego dopustio da genocidaši zavladaju dijelom Bosne i Hercegovine“, aludirajući na političare (ili narod) iz reda srpskog naroda. Sa druge strane, član Predsjedništva BiH i predsjednik *Saveza nezavisnih socijaldemokrata* (u daljem tekstu: SNSD) Milorad Dodik je komentarišući odluku CIK-a

da zbog izbornih nepravilnosti poništi izbore u Doboju i Srebrenici, u nekoliko navrata verbalno napao članicu CIK-a Vanju Bjelicu Prutinu, navodeći da je sporno to što je bila udata za Bošnjaka. Između ostalog, Dodik je izjavio: „Gospođa koja se predstavlja da je predstavnik srpskog naroda, bila je ili je još udata za muslimana Bošnjaka u Sarajevu. Neko će reći kakve to ima veze. Ma nemojte!“. Usput je vrijeđao i drugog srpskog člana CIK, Jovana Kalabu, rekavši da „samo fukara od Srbina može glasati za poništenje izbora u Srebrenici“.²³

Predsjednik *Bošnjačkog pokreta za ravnopravnost naroda* Sejfudin Tokić je takođe neko ko redovno koristi govor mržnje u javnosti. U posljednje vrijeme nema političku moć kao što ju je ranije imao, ali i dalje ima određeni uticaj u javnosti. Poznat je slučaj kada je 2015. godine u Banjoj Luci, pri performansu kojeg je izvodio, verbalno napadao pojedine građane, govoreći, između ostalog, „vi ste genocidna tvorevina“ i „vaša policija je genocidna“. U jednom od posljednjih istupa, iz juna ove godine, Tokić je na svom Facebook profilu objavio pitanje da li postoji kolektivna odgovornost srpskog naroda za genocid i ratne zločine nad Bošnjacima. Tom prilikom je istakao: „Kolektivna odgovornost srpskog naroda za genocid nad Bošnjacima postojeće sve dok se taj narod i njegova politička, akademska, kulturna i vjerska zajednica ne distanciraju i osude zlodjelo ratnih zločinaca Karadžića, Mladića, Miloševića, Martića... i njihove politike.“ Time je praktično cjelokupan srpski narod i njegovu političku, akademsku, kulturnu i vjersku komponentu označio odgovornom za najstrašnije zločine, što je očit primjer govora mržnje. Poznati su i njegovi stavovi da će Bosne biti i bez Hrvata i bez Srba, poređenje srpskog naroda i nacista i sličnih primjera korišćenja političkog govora za podsticanje mržnje.²⁴

²² Nivo govora mržnje u Bosni i Hercegovini je sve veći, [Mreža mira: 2021, (dostupno na: <https://www.mreza-mira.net/vijesti/clanci/nivo-govora-mrznje-u-bosni-i-hercegovini-je-sve-veci>), Pristupljeno: 25/6/2021 u 11.08)].

²³ Bakir Izetbegović: *Ako bude rata, spreman sam stati ispred ljudi*, [O kanal: 2021, (dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=Lk2fsr-Q2Pg>), Pristupljeno: 1/7/2021 u 11.00)]; Beta, *Dodik vređao srpske članove CIK BiH zbog poništenja izbora u Srebrenici i Doboju*, [Beta: 2021, (dostupno na: <https://beta.rs/politika/140294-dodik-vredjao-srpske-clanove-cik-bih-zbog-ponistenja-izbora-u-srebrenici-i-doboju>), Pristupljeno: 1/7/2021 u 11.10)].

²⁴ Sejfudin Tokić uhapšen u Banjaluci, [ATV: 2020, (dostupno na: <https://www.atvbl.com/sejfudin-tokic-uhapsen-u-banjaluci>), Pristupljeno: 1/7/2021 u 11.20)]; Sejfudin Tokić - *Nova bošnjačka politika* – BBB, [Facebook: 2021, (dostupno na: <https://www.facebook.com/1384929995123558/photos/a.1387425228207368/2946046742345201>), Pristupljeno: 1/7/2021 u 11.25)]; Sejfudin Tokić - *Nova bošnjačka politika* – BBB - status, [Facebook: 2019, (dostupno na: <https://www.facebook.com/Sejfudin-Toki%C4%87-Nova-bo%C5%A1nja%C4%8Dka-politika-BBB-1384929995123558/photos/2370301613253053>), Pristupljeno: 1/7/2021 u 11.35)]; Sejfudin Tokić - *Nova bošnjačka politika* – BBB - status, [Facebook: 2020, (dostupno na: <https://www.facebook.com/Sejfudin-Toki%C4%87-Nova-bo%C5%A1nja%C4%8Dka-politika-BBB-1384929995123558/photos/2813171978966012>), Pristupljeno: 1/7/2021 u 11.50)].

Već spomenuti Bakir Izetbegović je prilikom jednog skorašnjeg gostovanja u *Dnevniku Federalne televizije* rekao: „Kažu da nema loših naroda ima samo loših rukovodstava. Nisam siguran. Jer, on se dodvorava jednom velikom broju ljudi koji žele balkansku politiku, koji žele sirovu politiku...”. Na pitanje voditeljke da li govori o lošem narodu, on je odgovorio da „glasači koji ga drže žele njegovo bahato ponašanje”, a na konstataciju da su to teške riječi, lider SDA je rekao „Neka su, to je tako”.²⁵

Ovi i mnogi drugi slučajevi iz bosanskohercegovačke javnosti snažno ukazuju na postojanje jasnog govora mržnje kod političara, kome je povod ekstremi nacionalizam, a koji se koristi za ostvarivanje određenih političkih ciljeva. Treba napomenuti i da je primjetno da se kod političara obim govora mržnje smanjio za razliku od ratnog perioda, kao i onog netom nakon rata, ali je poražavajuće da se i danas rasplamsavanje nacionalne mržnje među narodima u BiH vidi kao legitiman način za dobijanje političkih poena. Tužna realnost zemlje Bošnjaka, Hrvata, Srba i Ostalih je to da se dolazi do treće decenije od završetka rata, a ratna retorika i napadi na druge zbog njihove nacionalne ili etničke pripadnosti još uvijek nisu iščezli iz modusa ponašanja određenih političara i partija.

3. UDARI NA POLITIČKE PROTIVNIKE

U cilju diskreditacije političkih protivnika, u BiH političari veoma često pribjegavaju uvredama. Jedan dio ovakvog izražavanja svakako se može podvesti pod pravo na slobodno izražavanje, međutim, drugi dio predstavlja eklatantne primjere govora mržnje. U ovakvom izražavanju političkim protivnicima se lijepe etikete „četnika”, „ustaša”, „islamista”, „izdajnika”, itd. Kao opravdanje za takvo izražavanje oni koji ga koriste znaju da navode patriotizam i „britak jezik”, tvrdeći, van logičnog razmišljanja, zamjenom teza, da se se upravo oni bore protiv šovinizma.²⁶

Primjer za ovakvo postupanje je izjava Momčila Antičića, poslanika SNSD-a u *Narodnoj skupštini Republike Srpske*, iz januara 2021. godine. Naime, on je izvrjeđao najmlađeg odbornika u *Skupštini Grada Banja Luka* Ivana

Begića iz *Partije demokratskog progresa*. Preko Facebook profila Antičić je poručio: „Ne znam je li me ovaj Begić mrzi zato što je Draškov kmet, to jest irvas, što je niži od mene 50 centimetara, zbog auta, ili samo zato što je ustaša? Ili sve ukupno!? Ja mislim da je sve ukupno, ali ipak ustaška krv je dominantna. Ne smeta njemu auto, već ova tri prsta, kao što mu smetaju plakati Vučića i Dodika na na autoputu 9. januar. Ivane reci svojim biračima ko ti je bio ujak čije ime носиš.” Usput je ustvrdio da su Begićevi preci „klali djecu po Šargovcu, Drakuliću i Motikama”.²⁷

Slično izražavanje je koristio i Dragan Mektić, kandidat *Srpske demokratske stranke za Parlamentarnu skupštinu BiH* godine na centralnoj tribini *Saveza za pobjedu* u Gradišci 2018. godine. Tom prilikom je, koristeći se netolerantnim i neprimjerenim načinom izražavanja, navodio porijeklo Željke Cvijanović, kandidatkinje za predsjednicu Republike Srpske, kao razlog zbog kojeg ona nije dostojna za tu funkciju, u kontekstu toga da „ustaški potomci” ne treba da dolaze na takve funkcije, a da je njen djed Pejo bio jedan od najzloglasnijih deset ustaških satnika koji je ubijao i maskarirao srpski narod na području Broda i Posavine.²⁸

Sami udari na političke protivnike često dolaze i od samih stranaka, odnosno njihovih pristalica na političkim skupovima. Tako je 2018. godine na predizbornom skupu održanom na Sonom trgu u Tuzli *Demokratska fronta – Građanski savez, Željko Komšić: BiH pobjeđuje* dozvolila isticanje plakata sa sadržajem: „Glasom koji za Komšića damo, glogov kolac Čoviću zabijamo. I zato ga ko bosanska raja i Kolindi zabijamo do jaja”. Bilo je jasno da je poruka upućena Draganu Čoviću kao jednom od kandidata za hrvatskog člana Predsjedništva i to u negativnom kontekstu. Osim toga, drugi dio poruke se odnosio na tada aktuelnu predsjednicu Republike Hrvatske Kolindu Grabar-Kitarović, sa potpuno neprimjerenim sadržajem poruke, što nije govor kojim je dozvoljeno animirati birače sa ciljem dobijanja podrške na izborima.²⁹

Značajno je spomenuti i slučaj iz ove godine kada su vijećnice *Naše stranke* u *Vijeću Grada Mostara* Boška Čavar i Irma Baralija, prilikom glasanja za novog gradonačelnika, bile suzdržane i nisu dale podršku SDA kandidatu Zlatku Guzinu. Pod optužbama da su izdale i predale Mostar, Čavar i Baralija bile su izložene javnom linču, vrijeđanju i govoru mržnje, prvenstveno na

²⁵ Beta, *Izetbegović: OHR treba da ostane u BiH i radi na funkcionalnosti države*, [Danas: 2021, (dostupno na: <https://www.danas.rs/svet/izetbegovic-ohr-treba-da-ostane-u-bih-i-radi-na-funkcionalnosti-drzave/>, Pristupljeno: 1/7/2021 u 12.00)].

²⁶ Vidjeti npr. Nevena Stanojević, *Momčilo Antičić: Jesam patriota britkog jezika, ali šovinista i nacista nikad*, [Banjaluka.net: 2021, (dostupno na: <https://banjaluka.net/momcilo-antonic-jesam-patriota-britkog-jezika-ali-sovinista-i-nacista-nikad/>, Pristupljeno: 3/7/2021 u 10.00)].

²⁷ Istinito, *Poslanik SNSD Momčilo Antičić javno izvrjeđao odbornika PDP*, [Istinito: 2021, (dostupno na: <http://www.istinito.com/aktuelno/64417-poslanik-snsd-momcilo-antonic-javno-izvrjedjao-odbornika-pdp/>, Pristupljeno: 3/7/2021 u 10.30)].

²⁸ *Rješenje Suda Bosne i Hercegovine*, [Broj: S1 3 lž 030736 18 lž, Sarajevo: 16. 10. 2018].

²⁹ *Rješenje Suda Bosne i Hercegovine*, [Broj: S1 3 lž 030868 18 lž, Sarajevo: 30. 10. 2018].

društvenim mrežama ali i različitim medijima i portalima, što su uglavnom radili stranački botovi, uz odobravanje i komentarisane političara. Čak je Bakir Izetbegović iz SDA izjavio da „nije Irma Baralija donijela izbore u Mostar nego SDA” i da je izdala grad, i to „onaj patriotski dio koji je odvođen u logore i koji je patio”.³⁰

Političke stranke i kolege iz istih političkih subjekata obično opravdavaju ovakve napade (uz pojedine izuzetke), smatrajući ih legitimnim u političkoj borbi. Pravdanje nalaze u žaru političke borbe, ili sa pravne strane, time da izjave sadrže „lako dokazive činjenice”, predstavljaju „vrijednosni sud” ili sa tim da su oštre riječi i kritike političara nešto što se može očekivati i što se mora tolerisati.³¹

4. NAPADI NA POJEDINCE I GRUPE I NJIHOVA TARGETIZACIJA

Pored političkih protivnika, političari u BiH govor mržnje koriste i da bi kod naroda izazvali zgražavanje i mržnju prema pojedincima iz civilnog sektora, građanima koji traže svoja prava ili pak prema onima koji iskazuju mišljenja koja im se ne sviđaju. Takvim govorom žele ne samo da diskredituju pojedince, nego i da izazovu gnjev javnosti i da podstaknu eventualne napade na njih i članove njihovih porodica.

Trenutni član Predsjedništva BiH Milorad Dodik veoma često koristi govor mržnje u tom pogledu. Tako je gostujući 2018. godine u emisiji „Ćirilica” na televiziji *Happy* komentarisao smrt Davida Dragičevića, banjalučkog studenta čije ubistvo već duži vremenski period policijski i tužilački organi ne istražuju na pravilan način. Tom prilikom je pokojnog Davida nazvao narkomanom koji je bio na „težim stvarima”, optužujući opoziciju da je politizirala slučaj u svrhu destabilizacije Republike Srpske i da je riječ o „obojenoj revoluciji”.³² Pored toga, Dodik je konstantno u toku 2018. godine vrijeđao i prijetio Davoru Dragičeviću, ocu ubijenog Davida, i članovima grupe „Pravda za Davida”, pa je tako npr. na predizbornom skupu u Bileći zaprijetio Davoru sa riječima: „Šta će on raditi, iznio krevet na trg i misli da je frajer, osmog oktobra ga više neće

biti”.³³ U izbornom periodu te godine mržnja koja je pokazivana prema grupi „Pravda za Davida” nije dolazila samo od Milorada Dodika, nego i od drugih političara sličnih mišljenja, kao i predstavnika vlasti, i to ponekada u sadejstvu sa pojedinim medijima.

Nisu samo grupe na meti političara, već su to nerijetko i slobodoumni pojedinci, a Milorad Dodik je u političkoj javnosti Zapadnog Balkana poznat kao čovjek koji daje kontroverzne ali i huškačke izjave prema onima koji mu ne odgovaraju. Jednu od posljednjih je dao u maju 2021. godine i to za *Novinsku agenciju Republike Srpske* koja je naslovljena kao „Dodik: Tanja Topić agent njemačkog BND-a”.³⁴ U ovom tekstu Milorad Dodik je političku analitičarku Tanju Topić, koja javno govori o kriminalu i zakulisnim radnjama vlasti Republike Srpske, optužio da je agent strane obavještajne službe BND (*Savezna obavještajna služba Republike Njemačke*; u originalu na njemačkom jeziku: *Bundesnachrichtendienst*) vrijeđajući nju i njenu porodicu, nazvavši je kvilingom uz obilje uvreda koje joj je uputio. Pored govora mržnje, dodatnu opasnost u ovakvom govoru predstavljalo je i ugrožavanje sigurnosti, jer ove riječi dolaze od čovjeka koji se nalazi na vrhu izvršne vlasti u BiH, te je stoga svaka prijetnja upućena od njega u stvari i proskriptivno direktno crtanje mete na čelo onima koji mu nisu po volji.

Iako mu je vokabular prepun govora mržnje, nije Dodik jedini političar koji ga koristi za targetizaciju. Visoki funkcioner SNSD-a Rajko Vasić je na društvenim mrežama praktično pravdao pokušaj ubistva novinara Vladimira Kovačevića, ističući kako „javnost ne treba da štiti novinare BNTV-a, jer BNTV uništava javnost”, a da zbog napada „BN ne treba da pjeni. Društvena klima koju stvaraju iznjedruje Anarhiju. Novinar, ako je nešto lagao ili čačkao, tražio je batine iz te anarhije. A i projektanti mogu da plate dvojicu da ga prebiju pa da kaže da je Režim.” Naveo je i da „ko misli da svi treba da plate cijenu svog rada, od doktora do političara, a samo novinari ne trebaju, onda glumi slobodu i demokratiju iz laboratorije Zapada.”³⁵

30 Sladan Tomić, *Zastrašujući govor mržnje prema Baraliji i Čavar jer su rekle NE nacionalističkim podjelama*, [Buka: 2021, (dostupno na: <https://www.6yka.com/novosti/zastrasujuci-govor-mrznje-prema-baraliji-i-cavar-je-su-rekle-ne-nacionalisticnim-podjelama>, Pristupljeno: 3/7/2021 u 10.40)]; A. Z., *Izetbegović: SDA je omogućila izbore u Mostaru, a Irma Baralija ga je izdala*, [Klix: 2021, (dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/izetbegovic-sda-je-omogucila-izbore-u-mostaru-a-irma-baralija-ga-je-izdala/210216141>, Pristupljeno: 3/7/2021 u 18.00)].

31 Vidjeti u tom smislu npr. *Rješenje Suda Bosne i Hercegovine*, [Broj: S1 3 lž 030735 18 lž, Sarajevo: 16. 10. 2018].

32 Ernad Osmić, *Kome Dodik odgovara za govor mržnje?*, [Analiziraj: 2021, (dostupno na: <https://analiziraj.ba/kome-dodik-odgovara-za-govor-mrznje/>, Pristupljeno: 3/7/2021 u 10.21)].

33 Beta, *Dodiku kazna od 2.500 evra zbog govora mržnje na predizbornom skupu*, [Agencija Beta: 2018, (dostupno na: <https://beta.rs/vesti/vesti-drustvo/drustvo-hronika-region/98375-dodiku-kazna-od-2-500-evra-zbog-govora-mrznje-na-predizbornom-skupu>, Pristupljeno: 3/7/2021 u 10.37)].

34 SRNA, *Tanja Topić agent njemačkog BND-a*, [SRNA: 2021, (dostupno na: <http://89.111.245.19/novosti/904082/dodik-tanja-topic-agent-njemackog-bnd-a.htm>, Pristupljeno: 3/7/2021 u 10.07)].

35 Žana Gauk, *Batinaši iz mraka: Smiri se, u RS su stigli ljudi sa zadatkom!*, [Impuls portal: 2018, (dostupno na: <https://impulsportal.net/index.php/kolumne/politika/15143-batinasi-iz-mraka-smiri-se-u-rs-su-stigli-ljudi-sa-zadatkom>, Pristupljeno: 3/7/2021 u 7.12)]; Tanja Topić, *Medijsko-propagandne slike iz Republike Srpske: Zbijanje redova i premlaćivanje novinara*, [Vreme: 2018, (dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1621558&print=yes>, Pristupljeno: 3/7/2021 u 9.03)].

Ništa manje loše nisu bile ni objave Emira Suljagića, zamjenika ministra obrane od prije par godina. Kada je objavljeno da će generalni konzul BiH u Čikagu postati Ivan Šušnjar, Emir Suljagić ga je otvoreno preko *Twittera* početo vrijeđati i širiti govor mržnje. Neke od njegovih poruka su bile: „To što mi Amerikancima šaljem Šušnjara za konzula isto je kao da bi oni nama poslali ovo smeće koje je ušetalo u crkvu u Charlestonu.” U ovoj objavi je mislio na Dylanna Roofa, koji je ubio devet Afroamerikanaca u Južnoj Carolini. Dalje je komentarisao: „Ivan Šušnjar je jedno rasističko smeće koje se toga ne stidi. Ostalo rasističko smeće, od Šešelja nadalje, uglavnom se time ponosilo.” Zatim je postavio fotografiju kjuklusklanovaca pod kukuljicama i dopisao da su to „Šušnjar i drugovi”. To nije bilo dovoljno, pa je sutradan dodao: „Nije mi jasno: zašto se rasističko smeće naljuti kad mu kažeš da je rasističko smeće? Evo, recimo, Ivan Šušnjar.”³⁶

Primjera kao što su ovi postoji poprilično u stvarnosti BiH. U nekim od slučajeva, širitelji govora mržnje žele pokazati svoj despotizam i snagu, u drugim žele samo da napadnu integritet pojedinca i izazovu mržnju javnosti prema njemu, a u trećim žele da napadnu one ljude koji pokreću teme koje su za njih škakljive i u kojima se ne kotiraju dobro, kao što su kriminal, korupcija, nepotizam, različite malverzacije u oblasti građevine, finansija, zapošljavanja, itd. Poseban problem je kada govor mržnje šire političari koji imaju faktičku moć nad represivnim organima u svojim rukama, jer pored podsticanja drugih na mržnju, oni mogu da izvrše i direktne fizičke napade na pojedince. Zato bi ljudi koji su na čelu državnih organa morali da znaju koliku težinu nose riječi koje izgovaraju i da se u skladu sa tim ponašaju u javnosti.

5. RATNI ZLOČINI, „ONI” I „MI”, „NJIHOVI” I „NAŠI”...

U ratnim i prvim poratnim godinama, redovni su bili politički istupi u kojima su se građani upozoravali na „one druge” i na „opasnosti” koje dolaze od njih. Protekom vremena, ta praksa se smanjila, ali nikako nije iščezla do kraja. Političari nastoje da se održi podjela na „naše” i „njihove”, tražeći u nacionalizmu i nacionalnom saborovanju mogućnost za promociju svojih ideja i dobijanje/održavanje vlasti. Sve to utiče na to da se nerijetko dešavaju situacije u kojima političari, čak i kada ne koriste *direktno* govor mržnje, podstiču podjele i

indirektno dovode do pojačavanja animoziteta i mržnje među određenim građanima.

Pripadnici političkih stranaka gotovo svakodnevno iznose „teške uvrede i optužbe na račun drugih naroda (‘agresori’, ‘fašisti’, ‘primitivci’, ‘genocidan narod’ i slično), ali i države i njenih entiteta (‘vještačka tvorevina’, ‘džamahirija’, ‘okupirana teritorija’, ‘rezultat etničkog čišćenja’ itd.)”. U takvim izlivima govora mržnje, te stalnom podsticanju etničkih predrasuda i političkom etiketiranju, učestvuju nacionalni lideri, državni službenici i narodni poslanici dok su politički cinizam i međuetničko nepovjerenje postali sveprisutni.³⁷

Takođe, u BiH postoji specifična situacija u kojoj se govor mržnje rasplamsa nakon određenih događaja koji su vezani za BiH i njene narode. S tim u vezi, poseban okidač za govor mržnje su bile presude *Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju* (u daljem tekstu: MKSJ), odnosno njihovo izricanje.

Nakon presuda se u ogromnoj količini povećavao govor mržnje u javnom prostoru, na društvenim mrežama, internet portalima i međusobnoj komunikaciji. Kao što je već postalo standard, taj govor su uveliko poticali i primjenjivali i predstavnici vlasti, kao i ostali političari. Kao primjer za to može da posluži to da su političari, a sa njima i javnost u BiH, veoma polarizovani po pitanju terminološkog određenja zločina nad Bošnjacima koji su se desili u Srebrenici 1995. godine. Tako ogromna većina političara u Federaciji BiH, kao i međunarodne zajednice, smatra da su događaji u Srebrenici genocid, pozivajući se na presude MKSJ-a, dok se političari u Republici Srpskoj u ogromnoj većini protive toj kvalifikaciji. U javnosti se povodom ovog pitanja redovno dešavaju politička prepucavanja kojima je krajnji cilj dobijanje političkih poena i ujedinjavanje podrške svojim političkim idejama. Pri tome, ta prepucavanja znaju biti veoma žestoka, i otvarati stare rane, dok se na žrtve, njihove roditelje, supružnike i djecu ubijenih praktično i ne obraća pretjerano pažnja, sem par julskih dana u godini kada se vrši ukop posmrtnih ostataka u Srebrenici. Time se žrtve i njihove porodice dodatno viktimizuju i dehumanizuju, a njihova patnja se stavlja sa strane, jer u prvi plan dolaze političari i njihovi obračuni. Tome je služio i status Rajka Vasića, člana *Glavnog odbora SNSD-a* koji je 2018. godine na *Twitteru* napisao: „Nešto mislim, ako toliko volite taj genocid nad vama, sačekajte sljedeću priliku”³⁸.

37 Đorđe Vuković, *Društvo u sumraku – Ogledi iz političke kulture*, [Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo: 2019], stranice 114-115.

38 Haris Ahbabović, „Ako toliko volite taj genocid nad vama, sačekajte sljedeću priliku”: *Source.ba* upitao SNSD kako komentariše „budalasti” *tweet* Rajka Vasića, [Source.ba: 2018, (dostupno na: <https://source.ba/danak/Haris/470778/Ako-toliko-volite-taj-genocid-nad-vama-sacekajte-sljedeću-priliku--Sourceba-upitao-SNSD-kako-komentarise-budalasti-tvit-Rajka-Vasic>), Pristupljeno: 5/7/2021 u 22.15)].

36 Denis Kuljiš, *Doktor Emir protiv inženjera Zirduma*, [Danas: 2015, (dostupno na: <https://www.danas.rs/medelja/doktor-emir-protiv-inzenjera-zirduma/>), Pristupljeno: 29/6/2021 u 15.00)].

Ovaj prijeteći status, odnosno govor mržnje je objavio u dane ukopa žrtava, što je posebno strašna činjenica.

Kod političara isto tako ne postoji jedinstven stav o samoj prirodi BiH, kako je ona nastala, da li je devedestih godina XX vijeka na njenoj teritoriji bio građanski rat ili agresija, ko ima ili nema pravo na secesiju i kolike su nadležnosti entiteta... ali ni o tome da se zajednički osude zločini. U takvoj situaciji zločini počinjeni nad pripadnicima nekog od naroda u BiH se često od strane političara majoriziraju, ukoliko ti političari ne pripadaju naciji nad kojom je zločin izvršen, uz povremeno korišćenje govora koji potiče na mržnju među narodima. Političke partije uglavnom njeguju kulturu sjećanja koja se odnosi samo na žrtve koje dolaze iz naroda koji se većinski nalazi u određenoj partiji, dok se na zločine počinjene nad drugim narodima često gleda sa nipoštaštvom.

Uz to, u mnogim mjestima u BiH se mogu vidjeti trgovci, ulice i mnoga druga mjesta koja su nazvana po fašistima, kolaboracionistima ili saradnicima nacionalsocijalista i ustaškog režima u Drugom svjetskom ratu. Takođe, mnoga mjesta i institucije se nazivaju po ljudima iz proteklog rata, što građani druge nacionalnosti doživljavaju kao uvredu za njih, žrtve iz njihovog naroda i njihove porodice. Čak se i na spomenicima i zgradama mogu vidjeti natpisi koji sadrže govor mržnje i etiketiraju određene nacije, a koji su postavljeni od strane javnih organa i političara. Nazive tih mjesta i natpise na njima su odobrili upravo političari u malo daljoj ili bližoj prošlosti. I pored ukazivanja na lošu praksu koja postoji, političari i dalje njeguju, u većoj ili manjoj mjeri, kult tih osoba i podržavaju takve natpise i ne dozvoljavaju da se na pravilan način krene u istinsko preispitivanje opravdanosti naziva/natpisa, ne bi li se time uticalo na smanjivanje određenih tenzija i mržnje među građanima.

Veliki problem kod jezika mržnje u BiH predstavlja i to što on otvara stare rane i podstiče neprijateljstvo među narodima. Kroz pozivanje na povijest, istorijski događaji se pokušavaju koristiti kao sredstvo za promicanje mržnje. Tako se kroz govor mržnje političara mogu čuti priče o osmanlijskom vaktu, austrougarskom upravljanju, stradanju u Velikom ratu, zločinima ustaša, „hrvatskog cvijeća“ i četnika u Drugom svjetskom, kao i ubistvima, mučenjima i teror u posljednjem ratu. Cilj ovakvog korišćenja istorije u političke svrhe nije izučavanje istorije ili promovisanje ideja za boljitak, nego često služi kao opravdanje za određene zločine. Političari vješto koriste pozivanje na istorijske događaje da bi raspirivali mržnju među narodima a veliki problem u ovome predstavlja i to što se ti događaji predstavljaju u duhu današnjeg vremena, sa jednim ciljem dobijanja političkih poena i raspirivanja mržnje.

Takođe, političari u BiH znaju da osude govor mržnje koji iznose pripadnici drugih naroda, a naročito politički predstavnici iz drugih naroda. Međutim, čini se da veoma teško primjećuju govor mržnje koji dolazi od strane pripadnika sopstvenog naroda i sopstvene političke opcije. Onda kada se i oglase o takvom govoru, to većinom bude urađeno u cilju opravdavanja takve prakse i nalaženja izgovora za nešto što je rečeno.

Politički prvaci vodećih stranaka desnog spektra u BiH ne rade praktično ništa kako bi spriječili govor mržnje pripadnika svoje partije. Štaviše, oni znaju biti i inicijatori istog, a neki od njih su u stvari oni koji u svom standardnom repertoaru imaju upravo govor mržnje i napade na druge i drugačije. Ovo se dešava iz više razloga. Jedan od njih je da oni nemaju svijest o tome da ne bi smjeli da koriste govor mržnje, te zato smatraju da i nema potrebe da se mijenjaju u tom pogledu. Tu je svakako i to da ne žele da se zamjere glasačkom tijelu, zbog kojeg i imaju ekstremnu nacionalističku retoriku i koriste govor mržnje. Isto tako, veoma je bitna i činjenica da smatraju da su nedodirljivi i da neće stići pod obuhvat zakona. Ovo zbog toga što je korišćenje govora mržnje od strane političara praktično nekažnjivo u praksi u zadnjih deset godina. Iako postoje određeni mehanizmi i zakonske odredbe, nadležni organi, naročito tužilaštva, ne čine pretjerano napora u tom pogledu.

Podjele koje političari zagovaraju u svom govoru, čak i onda kada one ne predstavljaju govor mržnje, kao što su dijeljenja na „njih“ i „nas“, „njihove“ i „naše“ uz krilaticu da su oni „drugi“ krivi za sve loše stvari koje se dešavaju, u stvari dovode upravo do toga da se jezik mržnje stvori i rasplamsa. Političke stranke i političari tako postaju šibica koja pali plamen mržnje, koji u konačnici generiše ne samo verbalne, nego i moguće fizičke sukobe među građanima. To govori o tome koliko malo u stvari političari u BiH brinu za građane koji ih biraju, kako nemaju senzibiliteta da prepoznaju situacije u kojima „pretjeraju“ i podstiču mržnju među narodima, i koliko im je u sumi svega najbitnije dobiti glasove, ujediniti svoje glasačko tijelo i održati se na vlasti po svaku cijenu.

6. VJERA KAO OKIDAČ ZA MRŽNJU

Kritike vjere i načina njenog iskazivanja su dozvoljene u modernom demokratskom društvu. Takva kritika može da bude čak i takva da vrijeđa ili šokira nekoga. Međutim, ona ne smije podsticati na mržnju putem korišćenja govora mržnje usmjerenog na vjernike. Kako navodi *Venecijanska komisija*, u istinskoj demokratiji ograničenje slobode izražavanja ne bi trebalo koristiti kao sredstvo za zaštitu društva od suprotnih stavova, čak i ako su oni nekada ekstremni. Vjerske zajednice moraju

tolerisati javne kritike i rasprave vezane za njihove aktivnosti, učenja i vjerovanja, pod uslovom da takve kritike ne predstavljaju namjernu i neskrivljenu uvredu, podsticanje na nasilje ili javne neredne, kao ni diskriminaciju sljedbenika određene vjere.³⁹

U BiH postoji više religijskih zajednica i ogroman broj vjernika i ljudi koji profesionalno rade u vjerskim zajednicama. BiH je pogotovo osjetljiva na religijska pitanja kako u njoj rame uz rame žive pripadnici dvije velike svjetske monoteističke religije: hrišćanstva (pravoslavlja i katolicizma) i islama. Čak je i protekli rat na prostoru BiH pored nacionalne dimenzije imao i onu vjersku, što je iskazano kroz rušenje vjerskih objekata i progon vjernika. Mnogi građani vjeru doživljavaju kao sastavni dio svog identiteta i ličnosti, te veliku pažnju poklanjaju tome da poštuju određene religijske dogme. Političari u BiH to veoma dobro znaju. Ipak, i pored toga, dešava se da napadaju vjeru i vjerska osjećanja vjernika kroz govor mržnje, prelazeći granicu kritike koja je opravdana i koja može da se podvede pod slobodu izražavanja.

Primjer za to je potpredsjednik *Socijaldemokratske partije* Vojin Mijatović koji se prilikom gostovanja na *FACE TV* krajem 2019. godine ustremio na vjerske zajednice u BiH. Tada je rekao da „pored tri ove fašističke političke organizacije, imamo još tri zla u Bosni i Hercegovini, to su Pravoslavna crkva, Katolička crkva i Islamska zajednica“, da bi kasnije dodao „... to je rezultat ove tri fašističke političke organizacije i tri ogranka kroz nazovimo vere.“⁴⁰ Ovakvo izražavanje nije bilo sušta opravdana kritika postupanja navedenih zajednica, nego korišćenje teških termina kroz govor koji jasno potiče na mržnju prema tri vjerske denominacije u BiH.

Pored toga, po pitanju jezika mržnje, primjer može da predstavlja i Milorad Dodik, tada predsjednik Republike Srpske, koji je gostujući na jednoj televiziji govoreći o islamu, izjavio, između ostalog: „Nemoj mi puštati ozvučenja toga tamo da arlauče jer ja nisam to. Zašto bi to činili i radili?“. Takođe je rekao i ovo: „Dvije stambene zgrade i oni ruknu džamiju gdje nikada nije bila prije rata. Ima 800 izgrađenih džamija u FBiH poslije rata. Imate izgrađenu džamiju u blizini banjalučkog aerodroma koja nije postojala prije rata. Došli su stranci u onim uslovima i rekli da se mora izgraditi“ i dodao „on

[hodža] u pet sati odvrne do daske ono gore da pjeva i tako to. Naravno, svi su istraumirani i ustaju u pet sati. To je najvrijedniji dio srpskog naroda, a budi ih džamija i oni ustaju u pet sati. Sad je to postalo nemoguće i oni više ne žele u tome da budu. Ne mogu ljudi to da podnesu. Ja mogu da razumijem da to muslimani poštuju i nemam nijedan problem, ali tu živi dva posto muslimana ili manje. Kakva je to potreba“ uz ponovljanje kako u Sarajevu ima više džamija nego u Teheranu.⁴¹

U pogledu govora mržnje prema vjerskim zajednicama neizostavan je i primjer Sejfudina Tokića koji se prije četiri godine oglasio saopštenjem za javnost povodom slava u školama, javnim ustanovama i institucijama u Republici Srpskoj navodeći da se na „teritoriji manjeg bh. entiteta sistematski [...] provodi nasilna pravoslavizacija i srbizacija pripadnika bošnjačkog naroda. Tako su danas bošnjačka djeca u genocidu nastaloj Karadžićevoj RS bila prinuđena da sudjeluju u proslavama pravoslavne crkve veličanja Rastka Nemanjića“. Uz to je dodao da to „pokazuje da velikosrpska politika i SPC svojataju ovaj dio BiH kao ekskluzivni srpski i pravoslavni prostor“ i da su „antiustavne aktivnosti 'pravoslavizacije škola i fakulteta' i drastična diskriminacija nesrpskog stanovništva uz otvoreno veličanje četništva kao izražene forme srpskog fašizma učinile [...] da [...] danas Bošnjaci u manjem BH predstavljaju izvan svake sumnje najugroženiju strukturu stanovništva na tlu Europe poslije Hitlerovog nacizma i okupacija njemačkih fašista.“ Saopštenjem je pozvao i sve predstavnike bošnjačkog naroda u institucijama entiteta i države da prestanu šutnjom stvarati privid „da problem nasilne pravoslavizacije u RS-u ne postoji te prestanu nasjedati pričama o pomirenju u periodu kada se u okrilju Dodikove oligarhije i otvoreno uz pomoć beogradskog režima priprema novi genocid i agresija na BiH“.⁴²

Izražavanja poput ovih nisu način na koji se može uputiti kritika vjerskim zajednicama u BiH, a često su, kao u slučaju Milorada Dodika i Sejfudina Tokića, usko povezana i sa njihovim nacionalizmom. Napadanjem i korišćenjem govora koji potiče na mržnju u javnosti, političke vedete se predstavljaju pravim „čuvarima“ sopstvene vjere (i nacije), iako sa napadima na druge i drugačije ne doprinose svojoj religijskoj zajednici, već samo animozitetu prema drugima. Takođe, sa druge, pravne, nenacionalističke i nereligijske strane gledano,

39 Report on the Relationship Between Freedom of Expression and Freedom of Religion: The Issue of Regulation and Prosecution of Blasphemy, Religious Insult and Incitement to Religious Hatred, [European Commission for Democracy Through Law, Strasbourg: 2008], § 46, 72.

40 Vojin Mijatović: Banja Luka mora pasti...u prave ruke. Spreman sam doživjeti sudbinu Đinđića, [FACE TV: 2019, (dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=rHb3CQ76ums>, Pristupljeno: 7/7/2020 u 20.41)].

41 Ervin Mušinić, Sramne izjave Dodika u Beogradu: S džamija u BiH se arlauče, Srbi su istraumirani..., [Klix: 2018, (dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/sramne-izjave-dodika-u-beogradu-s-dzamija-u-bih-se-arlauce-srbi-su-istraumirani/180719087>, Pristupljeno: 5/7/2021 u 22.35)].

42 FENA, Tokić: Nasilna pravoslavizacija i srbizacija Bošnjaka u RS-u, [FENA: 2017, (dostupno na: <http://saff.ba/tokic-nasilna-pravoslavizacija-i-srbizacija-bosnjaka-u-rs-u/>, Pristupljeno: 5/7/2021 u 12.15)].

svaka religija se mora i treba kritikovati, a eventualni novi borci koji „stope istine osvajaju borbom“⁴³ bi trebalo da svoju kritiku iskazuju bez huškanja i poticanja na mržnju.

7. MIGRANTI I IZBJEGLICE KAO NEPOŽELJAN FAKTOR U BIH

Pored unutardržavnih etničkih podjela sa kojim kuburi BiH, u posljednjih nekoliko godina primjetno je i povećanje rasizma, predrasuda, diskriminacije i svaljivanje krivice na izbjeglice i migrante, koje sve više uzima maha kod dijela građana i političara. Tako se na društvenim mrežama otvaraju različite grupe koje se bore protiv populacije ljudi u pokretu, koje veoma lako mogu postati i politički pokreti, a koje imaju i prečutnu ili direktnu podršku od pojedinih političara. Neke od takvih grupa su okupljale i više stotina hiljada ljudi⁴⁴, dok u BiH čak nesmetano djeluje i portal koji nosi ime „Antimigrant“.

Sama antimigrantska kampanja lako dolazi do više stotina hiljada ljudi, koji predstavljaju ozbiljnu grupaciju, koja ima i svoju ideologiju „antimigrantstva“, svoj cilj „da ne bude migranata“ u BiH, i svoje kanale informisanja, koji sežu od grupa na društvenim mrežama do portala koji se direktno bore protiv migranata. Oni koji šire mržnju prema izbjeglicama i migrantima, često zaista vjeruju u „migrantsku opasnost“, jer su pod nevjerovatnim uticajem antimigrantske propagande i teorija zavjere, uz strah koji im je usađen zbog dolaska stranaca. *Borci protiv migranata* smatraju da sve što govore u stvari predstavlja blagi oblik otpora „prijetnji“ koja dolazi iz daleka. Time se otvorena diskriminacija i govor mržnje doživljava kao neka vrsta samoodbrane, a ne kao loše činjenje. Dodatni pečat ovome daje i podrška političara ovim stavovima, koji ne vide ništa loše u govoru mržnje prema ljudima u pokretu.

U Bihaću je tako 2020. godine održan protest građana putem kojeg su stanovnici ovog grada i ostalih mjesta i gradova u Unsko-sanskom kantonu zatražili od države rješenje problemâ, uz podršku lokalnih organa u Bihaću koji čak ne žele da se migranti alociraju u druge gradove, nego da se sredstva dobijena od Evropske unije preusmjere na deportaciju migranata u njihove matične zemlje.⁴⁵

⁴³ Fridrih Niče, *Antihrist*, [Riznica, Beograd: 2011], stranica 104.

⁴⁴ Grupa koja se zvala: „STOP Naseljavanju migranata“ na društvenoj mreži Facebook.

⁴⁵ N1 BiH, *Veliki protest u Bihaću: Građani traže rješenje problema migranata*, [N1 BiH: 2020, (dostupno na: <http://ba.n1info.com/Vijesti/a458297/Veliki-protest-u-Bihacu-Građani-traze-rjesenje-problema-migranata.html>, Pristupljeno: 7/7/2020 u 2.41)].

Za to vrijeme vlasti ne žele da se bave govorom mržnje niti žele da eventualno uđu u kampanju borbe protiv predrasuda. Vlastima i opoziciji, naročito u BiH, na različitim nivoima vlasti i opozicione borbe, odnosno generalno većini političara koji bi nešto mogli uraditi po ovom pitanju, odgovara stanje permanentnog straha od migranata i postojanje antimigrantskih grupa na društvenim mrežama i portala na internetu, jer daju narodu „izduvni ventil“, a ujedno imaju i novu grupu koju mogu kriviti za mnoge loše stvari koje postoje u društvu. Umjesto demonizovaja komšija druge vjere i nacionalnosti, tu su sada „došljaci“.⁴⁶

Istupi političara korespondiraju sa ovom logikom. Član *Predsjedništva BiH*, Milorad Dodik, u javnosti se više puta oglasio o pitanjima vezanim za migrante i izbjeglice. Njegove izjave su veoma napadačke, a nerijetko sadrže i vrijeđanje i govor mržnje. Dodik često iznosi stavove da je dolazak migranata „jedna vrsta civilizacijske okupacije hrišćanskog svijeta, a ne humana priča“ ili da je BiH ponuđeno da bude „parking za izbjeglice“. Njegovi zaključci su da je Evropa „produkovala migrante“ uz izjave kao što je ona data početkom ove godine. „Nemojte vi nama ovdje predlagati da mi parkiramo izbjeglice kao resurs za vas koji ćete sutra uzeti najbolje među njima, a nama ostaviti ološ“, rekao je Dodik u jednoj od izjava za medije. I bivši ministar bezbjednosti u Savjetu ministara BiH, Fahrudin Radončić je smatrao da hitno treba naći način da migranti budu deportovani, jer, po njegovim riječima „BiH nije parking za Evropu“ a njihovo prisustvo predstavlja „ogroman bezbjednosni problem i ruši život [...] građana“.⁴⁷

Migranti se od strane političara, a najviše putem različitih medija i sredstava informisanja, kao i društvenih mreža nastoje stigmatizovati, dehumanizovati i označiti za krivce za mnoge loše stvari koje se dešavaju, a u javnosti predstaviti kao zločinci koji su predodređeni da čine krivična djela gdje god da dođu. Politička javnost ne mari pretjerano za njihove potrebe, a pojedini političari gledaju samo na koji način iskoristiti novac koji ulazi u BiH i koji je namjenjen upravo za ljude u pokretu.

⁴⁶ Dejan Lučka, Saša Čekrlja, *Izbjeglice i migranti u trouglu Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije (pravni okvir i analiza stanja u određenim područjima)*, [Friedrich Ebert Stiftung BiH, Sarajevo: 2020], stranice 22-24.

⁴⁷ *Dodik o migrantima: To je okupacija hrišćanskog svijeta*, [Al Jazeera Balkans: 2020, (dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/dodik-o-migrantima-je-okupacija-hriscanskog-svijeta>, Pristupljeno: 28/8/2020 u 12.59)]; Faruk Mededović, *Za Milorada Dodika migranti u Bosni i Hercegovini su „ološ“*, [N1 BiH: 2021, (dostupno na: <https://ba.n1info.com/vijesti/za-milorada-dodika-migranti-u-bosni-i-hercegovini-su-olos/>, Pristupljeno: 23/8/2020 u 17.08)]; Radončić: *Migrante deportovati, BiH nije parking za Evropu*, [Radio Slobodna Evropa: 2019, (dostupno na: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Radoncic-Migrante-deportovati-BiH-nije-parking-za-Evropu/595700>, Pristupljeno: 23/7/2020 u 14.23)].

8. LGBTI+ POPULACIJA NA NIŠANU POLITIČARA

Osobe iz LGBTI+ zajednice su često žrtve homofobije, transfobije i drugih formi netolerancije i diskriminacije, kao i napada na njihov tjelesni integritet zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Konstantni problem predstavlja i nedostatak adekvatnog sankcionisanja slučajeva nasilja nad LGBTI+ osobama. Tako su npr. najave i održavanje same *Povorka ponosa* u Sarajevu rezultovale skokom u govoru mržnje prema LGBTI+ osobama i slučajevima nasilja u javnom prostoru.

Tipičan primjer govora mržnje je ponašanje Samre Ćosović Hajdarević, zastupnice u *Skupštini Kantona Sarajevo*. Nakon najave *Povorka ponosa* 2019. godine, ona se putem svog profila na *Facebooku* javno oglasila pozivajući na direktnu diskriminaciju LGBTI+ osoba sa riječima da povorka ponosa imaju za cilj da upropaste državu i narod, te da želi da se takvi „ljudi izoluju i sklone što dalje od naše djece i društva“. Status je završila sa riječima: „Neka idu negdje drugo i prave sebi grad, državu, zakon i svoja prava koja im niko neće osporavati. Ali ovdje NE!“⁴⁸

Pripadnike LGBTI+ zajednice političari često nazivaju pogrdnim imenima, a nije rijetkost ni da ih koriste u sopstvenim razračunavanjima. Mario Karamatić, predsjednik *Hrvatske seljačke stranke* i član Predsjedništva *Hrvatskog narodnog sabora*, povodom *Povorka ponosa* je izjavio da mu je drago da će se *Povorka* održati u Sarajevu „pošto političko Sarajevo već godinama barem prema bh. Hrvatima vodi pedersku politiku“, pa mu je „nekako i logično da ona bude u Sarajevu“.⁴⁹

Ono što je najstrašnije u ovom svemu je to što mržnju prema LGBTI+ osobama ne izražavaju samo političari starije životne dobi. Poznat je skandal vezan za Harisa Zahiragića, tada mladog političara, člana SDA i predsjednika *Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu*. Naime, kao reakciju na događaj kada su četvorica maloljetnih lica upala u kino *Kriterion* u Sarajevu u martu 2016. godine, i uz prijetnje bombom i homofobne povike, pretukla konobara, on je objavio više

komentara na društvenim mrežama. U tim komentarima navodio je, između ostalog, da je „pederluk sistemska i zarazna bolest“, „seksualna orijentacija u dijelu pederski orijentirane ateističke zapadne Europe“, pri tome relativizirajući napad riječima „kako su ta četvorica mogli znati ko je peder, a ko ne, pa ne piše na čelu [...] premda bi možda i trebalo označiti ih“, te na kraju povezavši seksualnu orijentaciju pojedinaca sa silovanjem, pedofilijom i zoofilijom.⁵⁰

Takođe, kada je riječ o mladim političarima, Adna Pandžić, koja je bila zajednička kandidatkinja *Demokratske fronte* i *Građanskog saveza* za načelnicu sarajevske Opštine Novo Sarajevo na *Lokalnim izborima 2020.* godine je prošle godine na svom *Facebook* profilu napisala da je *Povorka ponosa* u stvari „povorka stida“, kao i da ona „izražava definitivno i konačno protivljenje i neprihvatanje te skupine u našem društvu“. Uz to je dodala da „duhovni, vjerski i moralni principi kao jedini, posljednji faktor odlučivanja bez alternative“ ne dozvoljava njenom „ljudskom razumu, savjesti i svijesti da to prihvati kao normalan obrazac ponašanja.“⁵¹

Dakle, pored političkih protivnika, drugih naroda u BiH, vjerskih zajednica i ljudi koji ukazuju na kriminal i korupciju te izbjeglica i migranata, govor mržnje političara se lako ustremkuje i na pripadnike LGBTI+ populacije. Političari u BiH uglavnom dolaze iz konzervativnih sredina, punih predrasuda, i u skladu sa njihovim shvatanjem nacionalizma, populističkim stavovima i željom za podrškom naroda, oni namjerno stvaraju i/ili podržavaju animozitet prema navedenim grupama. Time održavaju društvo straha, u kome se pripadnici ovih grupa čak i fizički napadaju i diskriminišu dok prema njima postoji odijum kod dijela građana. To je svakako situacija koja je nedopustiva u modernom evropskom demokratskom društvu u kome se poštuju ustavna prava. Međutim, jasno je da mnogo toga ne funkcioniše na najbolji način u BiH, od poštovanja ljudskih prava, pa do odgovornosti političara.⁵²

48 Jasminka Džumhur, Nives Jukić, Ljubinko Mitrović, *Specijalni izvještaj o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini*, [Institucija ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, Banja Luka: 2016], stranica 24; *RI2020*, stranica 12; Oslobođenje portal, *Samra Ćosović-Hajdarević o povorki ponosa: Želim da se ovakvi ljudi izoluju*, [Oslobođenje: 2019, (dostupno na: <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/sarajevo/samra-cosovic-hajdarevic-o-povorki-ponosa-zelim-da-se-ovakvi-ljudi-izoluju-446138>, pristupljeno: 21/11/2020 u 21.56)].

49 S. H., *Za i protiv / Povorka ponosa u BiH: Šta kažu Konaković, Čović, Prašević, ef. Velić*, [Radio Sarajevo: 2019, (dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/metromahala/teme/povorka-ponosa-za-i-protiv/332005>, pristupljeno: 23/8/2020 u 17.08)].

50 Aleksandar Brezar, *Slučaj Harisa Zahiragića: Zašto smo tukli pedere*, [Mediacentar online: 2016, (dostupno na: <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/slucaj-harisa-zahiragica-zasto-smo-tukli-pedere>, Pristupljeno: 5/7/2021 u 20.25)]; *Redakcija*, *Koga predstavlja Haris Zahiragić?*, [Diskriminacija.ba: 2016, (dostupno na: <https://diskriminacija.ba/teme/koga-predstavlja-haris-zahiragi-c4%87>, Pristupljeno: 5/7/2021 u 21.15)].

51 Oslobođenje, *Dok GS osuđuje zabrane, kandidatkinja DF-a i GS-a za načelnicu Novog Sarajeva povorku ponosa naziva „povorkom stida“*, [Oslobođenje portal: 2020, (dostupno na: <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/dok-gs-osudjuje-zabrane-kandidatkinja-df-a-i-gs-a-za-nacelnicu-novog-sarajeva-povorku-ponosa-naziva-povorkom-stida-584135>, Pristupljeno: 2/7/2021 u 5.55)].

52 Buka portal, *Povorka uspješna, ali BiH tek treba obezbijediti punu ravnopravnost i bezbjednost svih građana*, [Buka: 2019, (dostupno na: <https://www.6yka.com/novosti/povorka-uspjesna-ali-bih-tek-treba-obezbijediti-punu-ravnopravnost-i-bezbjednost-svih-gradana>, pristupljeno: 5/7/2021 u 16.15)]; *LJUBIĆ*, stranica 21.

9. POLITIČARI, MEDIJI I DJELOVANJE U ONLINE PROSTORU

Govor mržnje predstavlja čestu pojavu u bosanskohercegovačkim medijima, putem kojih se on širi javnim prostorom u BiH. Nekada je to sadržaj u samim priložima ili tekstovima (rjeđe autorskim novinarskim tekstovima), a nekada on biva pušten u javnost kroz prenošenje izjava određenih ličnosti. Mnoge izjave koje predstavljaju direktan govor mržnje od strane političara mediji prenose u originalu i bez komentarisanja ili osude njihove suštine. Naravno, mediji ne bi trebalo da cenzurišu i ne prenose određene izjave, ali bi svakako svaku izjavu koja bi potencijalno mogla da bude blizu govora mržnje, trebalo da stave u pravilan kontekst.

Pored tradicionalnih medija, u današnjem društvu imamo i poplavu onih koji djeluju u *online* prostoru i/ili preko različitih društvenih mreža. *Online* mediji su sve popularniji i polako preuzimaju primat nad onim tradicionalnim. Usklađivanje između političkog i rasističkog izražavanja, odnosno odvajanje političkih govora od govora mržnje zahtijeva razrješenje tenzija između zaštite centralnih vrijednosti ljudskih prava i prijatni tim vrijednostima. Budući da se političari, političke partije i vlade sve više oslanjaju na nove informacione i komunikacione tehnologije, tenzije između političkog izražavanja i govora mržnje su sve izraženije u *online* okruženju u BiH.⁵³

Prema posljednjim istraživanjima utvrđeno je postojanje najmanje 615 medijskih internet portala u BiH, od čega 306 portala ima sjedište u Federaciji BiH, 94 u Republici Srpskoj, 11 u Brčko Distriktu, dok za 194 portala uopšte nije navedena geografska lokacija. Mogućnost komentarisanja medijskih sadržaja na portalima ima 255 portala. Debate u javnosti o odgovornosti medija za izrečene komentare na samom mediju ponukale su neke portale da ukinu mogućnost komentarisanja kako bi spriječili širenje govora mržnje i huškanja na mediju.⁵⁴ Međutim, i pored toga, određeni portali, kao i društvene mreže su sredstvo preko koga se rasplamsava nevjerovatna mržnja.

Često se dešava da nakon zapaljivih i huškačkih izjava od strane političara u BiH, društvene mreže postanu svojevrsno bojno polje u kome se borbe vode sa govorom mržnje. Političari ne vode dovoljno računa o

tome šta sve njihov govor može prouzročiti u pogledu odgovora javnosti, pa se kao reakcija na određene izjave političara, u *online* svijetu dešava poplava dodatnog govora mržnje, koji produbljuje tenzije i stvara konflikte u praksi.

Primjer za ovakva dešavanja može da bude govor mržnje koji je koristio Vukota Govedarica u septembru 2018. godine, kada je bio predsjednik *Srpske demokratske stranke* i kandidat *Saveza za promjene* za predsjednika Republike Srpske. On je tada žestoko verbalno napao predsjedničku kandidatkinju iz SNSD-a Željku Cvijanović riječima: „Međutim, nekoliko stotina metara od mjesta odakle je ustaša fra Miroslav Majstorović, fra sotona, krenuo u svoj ubilački pohod na srpsku nejač, Željka Cvijanović je osula paljbu po meni, pominjući otadžbinski rat. Zar ona, čiji je djed Pejo Marić bio ustaški satnik koji je satirao i palio srpska sela oko Dervente, a ujak borac Hrvatskog vijeća odbrane, da pominje Otadžbinski rat?! Ako išta zna o Vozući i koridoru, kao što se hvali, vjerovatno zna iz priča koje joj je ujak pričao. A ako je Hercegovka, sigurno nije iz istočne, nego zapadne Hercegovine, ili Herceg-Bosne, kako je njeni zovu“. Svoje izlaganje je nastavio u istom tonu: „Zar ona koja sve ove činjenice nije našla za shodno da demantuje, hoće da bude predsjednik Republike Srpske?! Zar jedna ustaška unuka može da vodi srpski narod? I zar može bilo kome da priča o srpstvu i časti?“ Pri tome je naglasio da nije problem njeno hrvatsko, već njeno „ustaško porijeklo“, uz konstataciju da Željka Cvijanović hoće da sakrije svoje ustaštvo čuteći o njemu.⁵⁵ Komentari čitalaca na ovu vijest na različitim portalima su išli još dalje u govoru mržnje, vrijeđajući i napadajući Željku Cvijanović koristeći najstrašnije epitete, od već spomenute elaboracije „ustaškog porijekla“, pa do mizoginij napada na nju zato što je žensko. Najstrašnije od svega je to da je veliki broj komentatora podržavao Vukotu Govedaricu u širenju mržnje i opravdavao njegov govor.

Govor mržnje kao reakcija na izjave političara se može u najvećoj mjeri vidjeti na portalima gdje je omogućeno anonimno komentarisanje, sa pseudonimima ili nikovima. Sa druge strane, na portalima gdje se komentarisanje odvija pod punim imenom i prezimenom dolazi do manje zabilježenih slučajeva govora mržnje. Ipak, to ne znači da se govor mržnje ne širi i pod vlastitim imenom.⁵⁶

⁵³ Tarlach McGonagle, *Expert Paper: The Council of Europe Against Online Hate Speech: Conundrums and Challenges*, [Council of Europe: 2013, (Can be found on: <https://rm.coe.int/168059bfce>, Accessed on: 21/6/2021 at 17:20)], page 20.

⁵⁴ Enes Osmančević et al., *Mapiranje medijskih web portala u Bosni i Hercegovini*, [Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo: 2021], 11-12, 16, 18.

⁵⁵ BN, *Ustaška unuka ne može voditi RS*, [BN: 2018, (dostupno na: <https://www.rtvbn.com/3922109/ustaska-unuka-ne-moze-voditi-rs>, Pristupljeno: 5/7/2021 u 23:10)].

⁵⁶ Milorad Milojević, *Nacionalnost glavni povod širenju mržnje na portalima u BiH*, [Radio slobodna Evropa: 2019, (dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-mediji-govor-mrznja/30035261.html>, Pristupljeno: 23/8/2020 u 17:08)].

Poseban problem su i tzv. „botovi“ političkih stranaka na internetu, koji se ne libe da rasplamsavaju mržnju u cilju borbe za interese svoje partije. Većina naloga sa kojih se šalju komentari i poruka je lažna, a udruženi u različite mreže botova, ti nalozi šire propagandu određenih političkih stranaka, na više različitih stranica i društvenih mreža, ostavljajući iste komentare koji pozivaju na „omalovažavanje drugog ili, nerijetko, i na govor mržnje“. Ove sajber trupe predstavljaju digitalnu udarnu pesnicu političkog agitovanja, koje za potrebe vlade ili određene političke partije manipulišu javnim mnjenjem na internetu. U bot timovima postoji jasna hijerarhija i struktura odgovornosti, kao i koordinacija djelovanja automatizovanih botova i ljudskih trolova.⁵⁷

Poseban problem u iskorijenjivanju govora mržnje u online svijetu, kada je u pitanju veza istog sa političarima i političkim strankama, predstavlja i samo učešće partija u širenju govora mržnje. Naime, iako stranke ne priznaju da koriste stranačke botove za promicanje svojih ideja i širenje govora mržnje, one ujedno ni ne osuđuju govor mržnje koji dolazi od botova koji rade u njihovu korist. Ovaj fenomen praktično koriste sve stranke i „rasprostranjen je u cilju promovisanja političkih ideja i stranačkih ličnosti“. Stranke uveliko koriste ovaj vid propagande i on je dobro „organizovan i važan instrument u kampanjama“. Svojim aktivnim djelovanjem i konstantnim stvaranjem novih profila relativno mala grupa političkih botova može da ostavi dojam da izuzetno veliki broj građana, kroz društvene mreže izražava svoje slaganje/neslaganje sa određenom političkom opcijom, ali i da organizovano širi govor mržnje prema političkim protivnicima, drugim narodima ili etničkim grupama.⁵⁸ Partije se ne ograđuju od ove vrste stranačkog aktivizma, iako on može dovesti do snažnijeg prodiranja govora mržnje u politički život.

Veoma veliki problem predstavljaju i pojedini mediji, naročito javni servisi, koji političarima služe kao dobro sredstvo za ostvarivanje ličnih političkih ciljeva, targetiranje pojedinaca i podsticanje teorija zavjere uz jako korišćenje govora mržnje. Odličan primjer za to

predstavlja *Radio Televizija Republike Srpske* koja se pridružila političkim napadima i veoma neprofesionalno izvještavala o grupi „Pravda za Davida“ u *Dnevniku* od 5. oktobra 2019. godine. Naime, u spornom *Dnevniku* je iznesen niz pristrasnih i huškačkih optužbi na račun grupe „Pravda za Davida“ i skupa koji se organizovao tog dana. Između ostalog, rečeno je da skupu prisustvuju ratni veterani *Armije BiH*, navijačke i grupe poznate policiji, te se postavljalo pitanje da li je na sceni pokušaj *Petog oktobra* u Srpskoj. Uz pozivanje na izjave stručnjaka, konstatovano je da „tek nekolicina okupljenih na Trgu Krajine imaju dobre namjere“. Tomo Kovač, bivši ministar unutrašnjih poslova Republike Srpske bio je uvjeren da je na djelu pokušaj rušenja Srpske, a da iza svega stoje strane službe, dok je Staša Košarac, funkcioner SNSD-a, uz pominjanje ekstremista i grupa koje se činile zločine nad srpskim narodom, izjavio da „Pravda za Davida“ prerasta u grupu za unitarnu Bosnu i ciljeve koje je imao i sam Alija Izetbegović. Ovakvom izvještavanju dodati su izrazi „obojena revolucija“, „zapadne ambasade“, „rušenje Republike Srpske“ i slično.⁵⁹

Jasno je da je jedna od ključnih uloga medija, kako onih u klasičnom smislu, tako i onih u online svijetu, kao i društvenih mreža, da tokom izbornog ciklusa služe kao forum za javnu raspravu. Kako bi se osigurala produktivne i korisne rasprave, važno je uspostaviti i održavati kulturu uljudnog ophođenja. Na taj način učesnici u političkim raspravama mogu slobodno izraziti svoje stavove u sigurnom prostoru.⁶⁰ Uz to je naravno potrebno i da se poštuje sloboda izražavanja. Međutim, sloboda izražavanja i medijske slobode ne bi trebalo da se zloupotrebljavaju i koriste za raspirivanje mržnje prema drugim licima i grupama zbog bilo kog osnova, a to je danas redovna pojava u BiH. Političarima takva situacija odgovara, jer u njoj mogu da ostvare političku korist, ne gledajući na to da raspirivanje mržnje preko medija i društvenih mreža može da dovede i do direktnih sukoba i napada na pojedince prema kojim se mržnja izražava.

57 Meliha Mušanović, *Šta su zapravo internet botovi?*, [Novine.ba: 2021, (dostupno na: <https://novine.ba/2020/07/31/sta-su-zapravo-internet-botovi/>, Pristupljeno: 5/7/2021 u 20.23)]; Dalibor Petrović, „Upotreba digitalnih platformi za potrebe političke propagande: slučaj lažne Fejsbuk stranice protesta Protiv diktature“, *CM: Communication and Media XIII*, [Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd: 2018], stranica 10.

58 Alem Dedić, *Svaka stranka svoje botove ima*, [Novine.ba: 2021, (dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/teme/2018/9/16/svaka-stranka-svoje-botove-ima>, Pristupljeno: 5/7/2021 u 19.17)].

59 Vanja Stokić, *RTRS-u kazna od 16.000 KM zbog neprofesionalnog izvještavanja o „Pravdi za Davida“*, [E-trafika: 2019, (dostupno na: <https://www.etratika.net/drustvo/70842/rtrs-u-kazna-od-16-000-km-zbog-neprofesionalnog-izvjestavanja-o-pravdi-za-davida/>, Pristupljeno: 5/7/2021 u 19.19)].

60 Seema Shah, *Guidelines for the Development of a Social Media Code of Conduct for Elections*, [International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm: 2015, (Can be found on: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/guidelines-for-the-development-of-a-social-media-code-of-conduct-for-elections.pdf>, Accessed on: 21/6/2021 at 8:37)], page 12.

10. PROCESUIRANJE KOJE (NE) POSTOJI

Nadležni organi, a posebno tužilaštva su „najslabija karika u pravosuđu“ BiH po pitanju procesuiranja govora mržnje. Naime, čini se da se kontantno izbjegava da se na pravilan način sankcionišu oni koji šire mržnju iz političkih redova. Istrage se ne pokreću ili budu veoma brzo bezuspješno završene. U tužilaštvima se potpuno gubi iz vida da bi se kvalitetnim zakonskim sankcionisanjem ne samo kaznili oni koji diseminiraju govor mržnje, već bi to preventivno djelovalo i sprečavalo masivne i učestale pojave govora mržnje, pogotovo u *online* medijima.⁶¹

Za govor mržnje su vezani i zločini koji nastaju upravo iz mržnje. U agencijama koje se bave sprovođenjem zakona u BiH ne postoje specijalizovani timovi osposobljeni da provode istrage zločina motivisanih mržnjom, iako je u praksi zastupljenost ovih krivičnih djela mnogo veća u odnosu na zvanične statistike. Često se krivična djela počinjena iz vjerskih, nacionalnih ili rasnih pobuda krivično ne gone, a i kada se gone, postupak se vodi na osnovu običnog krivičnog djela pri čemu se zanemaruju takve pobude. Pravo na slobodno izražavanje se vrlo često zloupotrebljava, a u prvi plan dolazi do izražaja nacionalna, vjerska i rasna netrpeljivost, najprije u virtualnoj formi, a nerijetko se i fizički sukobi generišu na osnovu učestalog govora mržnje, što predstavlja prijetnju za razvoj demokratije u zemlji i za opštu sigurnost građana.⁶²

Kada je u pitanju govor mržnje i uloga *Institucije ombudsmana za ljudska prava*, stepen ispoštovanih preporuka je djelimičan, a dalje provođenje otežava činjenica da je u većini slučajeva „odgovorna strana privatno pravno lice, da je govor mržnje prisutan na internetu, te da postoji vrlo mali broj prijava koje se odnose na“ krivična djela izazivanja rasne, narodne ili vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti, koje su dobile sudski epilog.⁶³

U pogledu izbora CIK BiH je donosio odluke kojima je kažnjavao partije i pojedince koji su koristili govor mržnje u političkim kampanjama. Neke od tih odluka su osporene na Sudu BiH, a druge su opstale u pravnom sistemu. Ipak, utisak je da takvo kažnjavanje nije

pretjerano odvratilo političare od korišćenja govora kojim se potiče mržnja.

Generalno gledano, institucije u BiH se nisu proslavile sa kažnjavanjem političara koji koriste govor mržnje, a procesuiranje takvih predmeta ni u odnosu na cjelokupnu populaciju nije nešto čine se državni organi mogu pohvaliti.

61 Dženana Karabegović, *Mržnja bez kazne*, [Radio slobodna Evropa: 2018, (dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/bosna-i-hercegovina-govor-mrznje-u-medijima-ostaje-nekaznjen/29375822.html>, Pristupljeno: 7/7/2021 u 22.08)].

62 Mario Pejović, *Raosavljević: Govor mržnje se intenzivira pred izbore (GMII)*, [Al Jazeera Balkans: 2020, (dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/11/12/raosavljevic-govor-mrznje-se-intenzivira-pred-izbore>, Pristupljeno: 7/7/2021 u 22.57)].

63 GMII.

SUMIRANJE

Ivo Andrić je bio u pravu kada je rekao da bi „specifičnu bosansku mržnju trebalo [...] proučavati i pobijati kao opaku i duboko ukorijenjenu bolest” te da bi u Bosni trebalo opominjati čovjeka „da se na svakom koraku, u svakoj misli i svakom, i najuzvišenijem, osjećanju čuva mržnje, urođene, nesvjesne, endemične mržnje”. U današnjoj BiH, u kojoj i dalje „žive zbijeno dvije različite vjere” mora da bude „četiri puta više ljubavi, međusobnog razumjevanja i snošljivosti nego [u] drugim zemljama”.⁶⁴ Time bi morali da se vode i političari i njihove stranke u okviru svog djelovanja. Samo kad bi čitali Andrića...

Uočljivo je da je u BiH u praksi balans između govora mržnje i prava na slobodu izražavanja pomjeren u korist slobode izražavanja, a da govor mržnje u svom izražavanju uglavnom koriste političari sa desne strane političkog spektra. Oni čak i jedan dio svog glasačkog tijela privlače upravo zahvaljujući takvom govoru. Međutim, primjetno je da i političari i partije koje se označavaju kao „građanske” ili „ljevičarske” takođe znaju da koriste jezik mržnje. Pritom, sijači mržnje ne mare za posljedice koje takav govor može prouzrokovati, jer je njima širenje mržnje korisno sredstvo za manipulaciju i dobijanje političkih poena.

S tim u vezi veliki problem predstavlja to što nema snažnije reakcije institucija na raspirivanje mržnje i huškanje na druge i drugačije, ali ni reakcije koja bi dolazila od strane političkih istomišljenika, odnosno pripadnika iste ili srodne političke partije u BiH, kao i od nosilaca različitih državnih funkcija. Za sada su takve pojave veoma rijetke, te se stiče dojam da političare govor mržnje i ne interesuje pretjerano, sem kad im on može politički koristiti.

Međutim, ne leži sva krivica ni na institucijama. Jasno je da državni organi ne mogu sve da rade sami i da je neophodno da se postojeći pravni mehanizmi koriste u većoj mjeri te da se govor mržnje političara redovno prijavljuje nadležnim organima. Nažalost, povjerenje građana u institucije je potpuno poljuljano zahvaljujući

tome što čak i kada se prijava izvrši, mnogi predmeti umjesto u postupcima i pred sudom završe u ladicama koje se ne otvaraju.

Uz korišćenje postojećih mehanizama za sankcionisanje govora mržnje, potrebno je i njihovo dodatno poboljšavanje. Ipak, pri tome se mora imati u vidu da bi potpuno zakonsko regulisanje ovog domena moglo „da dovede i do suprotnog efekta, odnosno pretjerane regulacije, što bi značilo ugrožavanje slobode izražavanja. Potrebno je, dakle, uspostavljanje ravnoteže između ograničavanja mogućnosti za nastanak govora mržnje i čuvanja slobode izražavanja”. Treba reći i da čak i da se donese *par excellence* zakon, prepisan iz najbolje države svijeta, ako u praksi pravosuđe ne radi po tom zakonu i ne sankcioniše govor mržnje, on može da postoji samo na papiru, ali ne i u stvarnosti.⁶⁵

Sama svijest o opasnosti i posljedicama govora mržnje u BiH nije dovoljno razvijena što „zahtijeva njeno formiranje i unapređivanje” i to od školskog sistema, medija, svakodnevnog javnog života ali i efikasnije uloge državnih institucija, civilnog društva i regulatornih tijela. Kroz taj proces, neophodno je da insistiranje na odgovornosti za izgovorenu riječ postane dominantno.⁶⁶

Kako je BiH specifična država i demokratija u izgradnji, u njoj se teško mogu očekivati značajnije promjene u pogledu jezika mržnje sve dok je normalna pojava da političari siju mržnju i očekuju žetvu glasova na izborima, dok im dobar dio građana pomaže u tome, glasajući za njih. Ni angažman civilnog sektora, ni međunarodne zajednice, pa čak ni državnih organa ne može biti previše uspješan u eliminaciji govora mržnje ukoliko baš taj dobar dio građana ne odluči da kazni političare koji

⁶⁵ Predrag Raosavljević, „Govor mržnje u Bosni i Hercegovini”, *Analiti poslovnje ekonomije – Časopis za poslovnu ekonomiju, biznis i menadžment i komunikologiju*, [Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Banja Luka, Banja Luka: 2015], stranica 60; Emina Dizdarević, *BiH: Predložen zakon sa strogim kaznama za govor mržnje u javnom prostoru*, [Balkan Insight: 2019, (dostupno na: <https://balkaninsight.com/2019/09/20/bih-predlozen-zakon-sa-strogim-kaznama-za-govor-mrznje-u-javnom-prostoru/?lang=sr>, Pristupljeno: 7/7/2021 u 22.59)].

⁶⁶ GMII.

koriste govor mržnje time što im neće dati svoj glas. Tako bi njihova žetva bila neuspješna, a javnost bi ih vremenom mogla poslati u penziju sa pozicije sijača mržnje.

Za kraj, mimo prava, politike i partijskih rezona, najbolju pouku vezanu za govor mržnje i njegovo iskorijenjivanje u BiH mogu dati redovi Meše Selimovića, koji krajnje jednostavno kazuje da se treba čuvati mržnje, da se ne pogriješi prema sebi i prema ljudima, a da je **lijepa riječ kao lijepo stablo, „korijen mu je duboko u zemlji, a grane se pod nebo uzdižu”**.⁶⁷ Pročišćenje vazduha zatrovanog etničkom, nacionalnom, vjerskom i političkom mržnjom moglo bi se desiti onda kada bi političari u BiH shvatili ove riječi i krenuli da ih primjenjuju u praksi.

⁶⁷ Meša Selimović, *Derviš i smrt*, [Svjetlost, Sarajevo: 1970].

O AUTORU

Dejan Lučka je pravnik i građanski aktivista iz banjalučke Krajine. Direktor je Banjalučkog centra za ljudska prava i konsultant za više domaćih i međunarodnih organizacija. Usko se bavi ljudskim pravima, sajber pravom i ustavnim pravom, a zanima se za nove tehnologije, politikologiju, istoriju i filosofiju. Do sada je objavio deset publikacija, kao i više naučnih i stručnih radova. Autor je i velikog broja tekstova i članaka u različitim časopisima i na portalima. Više o autoru može se saznati na njegovom sajtu na adresi: www.dejanlucka.com

IMPRESUM

Friedrich-Ebert-Stiftung - Kancelarija Sarajevo
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo

Za izdavača: Dr. Peter Hurrelbrink - Direktor, FES BiH

Tel.: +387 33 720 010

www.fes.ba

DTP: Aleksandar Aničić

Sva prava pridržana od strane Friedrich-Ebert-Stiftung BiH.

Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača. Friedrich-Ebert-Stiftung ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u ovoj publikaciji. Komercijalna upotreba izdanja nije dozvoljena bez pismene saglasnosti Fondacije.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.647.5:32(497.6)

LUČKA, Dejan

Govor mržnje kod političara u Bosni i Hercegovini [Elektronski izvor] / Dejan Lučka. - El. knjiga. - Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2021. - (Demokratija i ljudska prava)

Način pristupa (URL): <https://bosnia-and-herzegovina.fes.de/publikacije>. - Nasl. sa nasl. ekrana. - Opis izvora dana 2. 8. 2021.

ISBN 978-9926-482-32-9

COBISS.BH-ID 44972294

